

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ТАЪРИХ, БОСТОНШИНОСИ ВА
МАРДУМШИНОСИИ БА НОМИ АҲМАДИ ДОНИШ**

ВБД:370 (091) (575:34)

Бо ҳуқуқи дастнавис

АМРОЕВ УМЕДЧОН МАМАДХОНОВИЧ

**ТАЪРИХИ ТЕАТРҲОИ КАСБИИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОНИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ
(с.1991-2021)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих
аз рӯи ихтисоси 07.00.02 – Таърихи ватанӣ
(таърихи халқи тоҷик)**

Душанбе– 2024

Диссертатсия дар шуъбаи таърихи санъати Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Рачабов Аскаралӣ** – доктори илмҳои таърих, профессор, мудири шуъбаи таърихи санъати Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ

Муқарризонии расмӣ: **Набизода Ваҳҳоб Машраб** - доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров
Таваров Муҳамадулло Султонович - номзади илмҳои таърих, Сардори шуъбаи иттилоотии Нашрияти расмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон - рӯзномаи “Ҷумҳурият”

Ташкилоти тақриздиханда: Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода

Ҷимоя рӯзи 13 июни соли 2024, соати 15⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6Д.КOA-035 барои ҷимояи диссертатсияҳо ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих ва доктори илмҳои таърих, ки дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар Китобхонаи марказии илмӣ ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) ва дар сомонии расмӣ Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (www.institute-history.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « ____ » _____ соли 2024 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои таърих

Иброҳимов М.Ф.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. 9-сентябри соли 1991 Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибистиклол гардида, ба бунёди унсурҳои нави давлатдорӣ ва таҳкими мустақилияти хеш пардохт. Дар ин замина ташаққули худшиносии миллӣ ва амиқ омӯхтани таъриху фарҳанги халқ, ки яке аз самтҳои муҳими таҳкими давлати соҳибистиклол маҳсуб меёбад, ба вазифаи аввалиндараҷаи давлату ҳукумат табдил ёфт. Бо дарназардошти аҳамияти бориз доштани театрҳои касбӣ дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ташаққули ҳуввияти миллӣ баҳри ташкилу тақомули онҳо таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда шуд.

Гарчанде, ки раванди ташаққул ва рушди театрҳои касбӣ ба замони Шуравӣ рост меояд, вале зарурияти омӯзишу баррасии муттасилу мақсадноки таърихи театрҳо баъди ба даст омадани истиқлолияти давлатӣ ба миён омад. Аз ин лиҳоз, маъхазу сарчашмаҳои ҳуҷҷатии дастрасшуда ва баррасии онҳо аз нигоҳи воқеияти замон таваҷҷуҳи моро ба таҳқиқоти маҷмӯии таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлон ҷалб намуд.

Ташаққулёбии театри касбии тоҷик ба солҳои 1924-1929 рост меояд. Аввалин театри касбии тоҷик соли 1929 бо ташаббус ва роҳбарии Ҳомид Маҳмудов (1900-1977) таъсис ёфтааст.¹

Соли 1934 театрҳои ноҳиявии Конибодом, Нов (Спитамен), Ашт, Ҷирғатеппа (Истаравшан), Панҷакент, Шаҳринав, Кӯлоб, Қўрғонтеппа дар Тоҷикистон рӯи сахна омада буданд.²

Солҳои 1954 - 1956 дар ҷумҳурӣ 8 театри касбӣ - 4 театри ҷумҳуриявӣ ва 4 театри вилоятӣ фаъолият мекарданд, ки яке аз онҳо театри драмавии Кӯлоб ба ҳисоб мерафт.³

Солҳои 80-ум садаи XX дар ҷумҳурӣ 13 театрҳои касбӣ вучуд дошт, ки аз ин миқдор 2 тоаш дар вилояти Хатлон фаъолият мекард.⁴

Ҷанги шаҳрвандӣ ва бӯҳрони сиёсӣ ва иқтисодие, ки солҳои 90 – ум Тоҷикистони тозаистиклолро фаро гирифта буд, фаъолияти театрҳои касбиро хеле коста гардонид. Мутаассифона, аз соли 1992 сар карда, як муддат театрҳои касбии вилояти Хатлон бо душвории зиёд рӯ ба рӯ гардида, вазъияти нооромии ҷумҳурӣ, раванди даргириҳои мусаллаҳона, махсусан дар қисмати Қўрғонтеппаи вилояти Хатлон, нотинҷҳои даврон, беқадрии адабу ҳунар ба паст гардидани фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон оварда расонид.

¹ Нурджанов, Н. Таджикский театр (очерк истории) / Н. Нурджанов. – М., 1968. - С. 35-36.

² ФБ ҲҚТ дар назди КМ ҲҚИШ. - Ф.3. - Р.109. - Д. 59. - В. 40.

³ ТА МК РТ // Справка по делам искусство при совета министров ССР. О состоянии искусство в Таджикистане. – 1954-56. - №119. – Л. 3-6.

⁴ ТА МК РТ // Сводный отчет деятельности театров Тадж. ССР за 1-й полугодие 1989. - Л.2.

Тули солҳои соҳибистиклоли ҷумҳурӣ ба мушкилоти зиёди пешомада нигоҳ накарда, санъати театри пешрафти бештарро ноил шуд. Истиклолият барои театр на танҳо имконоти нави эҷодиро фароҳам овард, балки имтиҳони ҷиддие низ дар роҳи нигоҳ доштани ин санъати воло ва боло бурдани сатҳи малакаву маҳорати касбӣ низ гашт. Бо талаби замон театр ба мавзуҳои нав, аз қабилӣ масоили таърихӣ, ки ба мустақам намудани ҳофизаи таърихӣ ва бедор намудани ифтихори милли равона шудааст, эҳёи суннатҳои мардумии театри ва масоили доғи рӯз рӯ оварда, ба комёбиҳои назарраси эҷодӣ ноил гашт.

Омӯзиши ҷараёни инкишофи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар шароити дигаргуниҳои иҷтимоӣ – иқтисодии ҷумҳурӣ, таҷдиди назар намудани раванди таърихӣ онҳо дар замони шуравӣ ва алоқамандии он бо ҷомеа яке аз масъалаҳои ҳалталаби таърихнигории муосири Тоҷикистон мебошад. Пажӯҳиши мавзуи мазкур пеш аз ҳама саҳифаҳои норавшани таърихро бароямон равшан менамояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки бо як қатор сабабҳо таърихи ташкилшавӣ ва рафти инкишофи театрҳои вилояти Хатлон то имрӯз норавшан буда, дар таҳқиқи таърихи онҳо як қатор проблемаю муаммоҳо мавҷуданд. Вақти он расидааст, ки таърихи рушди театрҳои касбии вилояти Хатлон дар алоҳидагӣ ва дар маҷмӯъ мавриди таҳқиқоти ҳосаи илмӣ қарор гиранд. Ба назари мо, баррасии илмӣ ин мавзӯ ба рушди минбаъдаи инкишофи театрҳои вилоят мусоидат хоҳад намуд. Муҳимияти мавзӯи таҳқиқотии мазкур дар он аст, ки фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон (солҳои 1991 – 2021) то кунун ҳамчун таҳқиқоти ҷудогонаи таърихӣ мавриди баррасӣ қарор нагирифта буд. Аз ин рӯ, пажӯҳиши маҷмӯии фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон дар даврони истиқлол мубрамияти таҳқиқоти рисолаи мазкур аст.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Омӯзиши таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммияти хосаро молик аст. Ҷамъоварии мавод, санадҳои меъерӣ – ҳуқуқӣ, ахбори бойгонии муассисаҳои фарҳангӣ ва таълифи мақолаҳо дар навбати аввал имконият медиҳанд, ки ҳолати театрҳои касбии вилояти Хатлон дар давраи таҳқиқоти воқеъбинона ва ҳаматарафа баррасӣ карда шаванд. Ҳамзамон, бояд тазаққур дод, ки фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон то солҳои истиқлол ва дар даврони соҳибистиклолӣ ҳамчун мавзӯи рисолаи илмӣ мавриди таҳқиқоти ҳоса қарор нагирифтааст.

Бо вучуди ин, бояд қайд кард, ки паҳлӯҳои гуногуни таърихи ташаккул ва пешрафти театрҳои касбии вилояти Хатлон дар аксари таҳқиқот, монографияҳо ва рисолаҳои илмӣ инъикос гардидаанд, вале таҳлили маҷмӯӣ ва ҳамачонибаи мавзӯ то кунун ба анҷом нарасидааст. Гуногунии адабиёти илмӣ имкон медиҳад,

ки онҳоро ба шакли зерин гурӯҳбандӣ намоем:

Гурӯҳи якум фарогири адабиёти умумии таърихие мебошад, ки дар солҳои ҳокимияти Шуравӣ¹ рӯйи кор омада, дар онҳо фикру мулоҳизаҳои гуногун вобаста ба таърихи халқи тоҷик ва сохтмони маданият замони Шуравӣ баён ёфтааст. Ин маъхазҳо фарогири маълумоти ҷолиб роҷеъ ба таърихи таъсисёбии аввалин театрҳои касбии Тоҷикистон мебошанд. Ба ин гурӯҳ муаллиф инчунин таҳқиқоти маҷмӯии дар даврони сохибистиклолии ҷумҳурӣ ба таъбирасидаро шомил медонад.²

Ба **гурӯҳи дуюм** асосан адабиёти илмиро, ки бевосита таърихи сохтмони маданият Тоҷикистонро инъикос кардаанд³, инчунин таҳқиқотеро, ки ба таърихи муассисаҳои театри ва хунармандони вилояти Хатлон бахшида шудаанд, дохил кардан мумкин аст⁴.

¹Львов, Н. Материалы к истории Таджикского театра // Труды государственного центрального музея имени А. А. Бахрушина. - Москва - Ленинград, 1941; Иркаев, М., Николаев, Ю., Шарипов, Я. Очерки таърихи Тоҷикистони Советӣ. - Душанбе: Нашриёти Давлатии Тоҷикистон, 1969; История таджикского народа // Под ред. Б.А. Антоненко. - М.: Наука, 1964. - Том III.

²Раҳмонов, Э. Фарҳанг ҳастии миллат аст. // - Душанбе: Матбуот, 2005; Раҳмонов, Э. Ватани худро дӯст доред, кадр кунед ва хифз намоед. - Душанбе: Деваштич, 2005; История таджикского народа. Новейшая история (1941-2010 гг.). Т. VI / под общей ред. Р.М. Масова. - Душанбе, 2011.

³Из истории культурного строительства в Таджикистане (1924 - 1941гг.). - в двух томах. Том. 1. / Под редакцией академика АН Тадж. ССР З. Ш. Раджабова. - Душанбе: Ирфон, 1966; Из истории культурного строительства в Таджикистане (1941-1960 гг.). - Душанбе; Ирфон, 1972. -Т.2; Иркаев, М. Очерки таърихи Тоҷикистони Советӣ / М. Иркаев, Ю. Николаев, Я. Шарипов. - Душанбе: Нашриёти Давлатии Тоҷикистон, 1969; Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷ. VII. - Душанбе, 1987; Шукуров, М. Р. История культурной жизни советского Таджикистана (1917-1941гг.). Ч.1. - Душанбе: Ирфон, 1970.

⁴Нурджанов, Н. Таджикский народный театр по материалам Кулябской области. - М., 1956; Назаров, М. Санъати халқи тоҷик - Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1961; Нурджанов, Н.Х. История таджикского советского театра (1917 - 1941). - Душанбе: Дониш, 1967; Нурджанов, Н. Таджикский театр. Очерк истории. - Москва: Искусство, 1968; Нурҷонов, Н. Ним асри пурсамар. - Душанбе: Ирфон, 1980; Нурҷонов, Н. Муҳаммадҷон Қосимов. - Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1983; Аюбӣ, С. Ним асри тарбияи завқ. - Кӯлоб, 1988; Нурджанов, Н.Х. История таджикского советского театра (1941-1957). - Душанбе: Дониш, 1990; От «Парасту» к «Наврӯзу» (Хроника театральных фестивалей). - Душанбе, 1990; Ҳасанзод, С. Парастуҳои сахна, Кӯлоб, 1992; Ёдгорӣ, Н. Ноҳияи Москва - 50 сол. - Душанбе: Афсона, 1999; Нурҷонов, Н. Хайри Назарова. - Душанбе: Адиб, 1999; Икромов, И. Одинаи Хошим. - Душанбе, 2001; Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Ҷ. III. - Душанбе, 2004; Энциклопедияи Кӯлоб, - Душанбе, 2006; Набиева, Р., Зикриёев, Ф., Зикриёева, М. Тоҷикистон дар асри XX ва ибтидои асри XXI - Душанбе: Матбуот, 2008; Ашӯр, Ф. Мунаввара Аминова. Даргоҳи хунар (бахшида ба 70-солагии Театри вилоятии мазаҳкаи мусиқии ба номи С. Вализодан шаҳри Кӯлоб). - Душанбе, 2008; Набиева, Р., Зикриёев, Ф., Зикриёева, М. Таърихи халқи тоҷик. (Китоби дарсӣ). - Душанбе: Собириён, 2010; Нурҷонов, Н. Мактаби актёрии тоҷик. - Душанбе, 2011; Энциклопедияи Фарҳор. - Душанбе: Ирфон, 2011; Ҳотамов, Н., Довудӣ, Д., Муллоҷонов, С., Исоматов, М. Таърихи халқи тоҷик. (Китоби дарсӣ). - Душанбе: Ашӯриён, 2019; Кабутов, З., Махсумов, М. Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ - драматии ноҳияи Данғара. - Душанбе: Адабиёти бачагона, 2013; Мирон, М. Афғонистон пойгоҳи меҳр (хотираҳо ва мулоҳиза). - Душанбе: Адиб, 2013; Ибод, З. Кохи хунари Вахшон. - Қўрғонтеппа:

Гуруҳи сеюм иборат аз таҳқиқотхост, ки доир ба таърихи ташаккул ва рушди театрҳои касбии Тоҷикистон дар даврони истиқлол мебошанд.

Дар таҳқиқоти Каримова Р. Н. «История развития культуры Таджикистана в годы независимости (1991-2011 гг.)» «Таърихи рушди фарҳанги Тоҷикистон дар замони истиқлолият (1991 - 2011)»¹ роҷеъ ба фаъолияти баъзе театрҳои касбии Тоҷикистон дар охири асри XX – оғози асри XXI маълумот дода шудааст.

Вобаста ба таҳқиқоти Ҳотамов Н. Б. «Ислоҳоти иҷтимоӣ – иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият (1991 - 2006)»² ва Аламов Ҳ. Н. «Ҳаёти фарҳангиву иҷтимоӣ – иқтисодии вилояти Хатлон дар давраи истиқлолият (1991 - 2015)»³ бояд қайд намуд, ки дар онҳо вазъи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилояти Хатлон дар даврони истиқлолият, аз он ҷумла ҳолати иқтисодии муассисаҳои фарҳангӣ мучазан баррасӣ шудааст.

Доир ба мушкилиҳои алоҳидаи омӯзиши таърихи театрҳои касбӣ ва соҳаҳои гуногуни фарҳанг дар даврони соҳибистиклоли рисолаҳои илмӣ низ навишта шудаанд.

Дар рисолаи Акрамова С. Ҳ. «История изучения музыкальной культуры Таджикистана (1946 - 2015 гг.)» («Таърихи омӯзиши фарҳанги мусиқии Тоҷикистон (1946 - 2015)»)⁴ фаъолияти театрҳои касбии Тоҷикистон дар солҳои 20-ум ва 30-уми асри XX иҷмолан тавсиф шудааст. Дар зербоби сеюми боби чоруми таҳқиқоти мазкур вобаста ба фаъолият ва саҳми театрҳои мусиқии тоҷик дар даврони Шуравӣ то ҷое равшанӣ андохта шудааст.

Муҳаққиқ Табаров М. С. дар рисолаи илмӣ худ «Отражение исторических событий в современной таджикской театральной культуре (годы независимости)» («Инъикосҳои воқеаҳои таърихӣ дар маданияти театрҳои муосири тоҷик (даврони истиқлол)»)⁵ доир ба таърихи маданият ва рушди фаъолияти эҷодии театрҳои муосири тоҷик маълумот додааст.

Кўрғонтеппа, 2013; Мирон, М. Равшангари дилҳо – Душанбе: Адиб, 2017; Ҳафизов, А. Нуктае аз таърихи Кўлоб ва соҳибунвоҳонӣ соҳаи фарҳанги он. - Душанбе, 2018; Табаров, М. Театр и независимость. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010; Табаров, М. Театри ҷавонони Тоҷикистон (ҷустуҷӯҳои эҷодӣ). - Душанбе, 2020; Раҷабов, А. Хориқаи Ҳомид Маҳмудов. – Душанбе, 2021; Маҳмудов, Б. Маҳмуднома. Бунёдор. – Душанбе: Истеъдод, 2021.

¹ Каримова, Р.Н. История развития культуры Таджикистана в годы независимости (1991-2011 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук.– Душанбе, 2012.

² Хотамов, Н.Б. Социально-экономические преобразования в Республике Таджикистан в период суверенитета (1991-2006 гг.) – Душанбе, 2008.

³ Аламов, Х.Н. Социально-экономическая и культурная жизнь Хатлонского области в период независимости Республики Таджикистан (1991-2015 гг.) – Душанбе, 2018.

⁴ Акрамова, С. Х. История изучения музыкальной культуры Таджикистана (1946 - 2015 гг.): Дис. ... докт. ист. наук.– Душанбе, 2018.

⁵ Табаров, М. С. Отражение исторических событий в современной таджикской театральной культуре (годы независимости). – Душанбе, 2006.

Дар рисолаи Эдгар Е. Р. «Режиссёрское искусство Таджикистана 80-х и 90-х годов XX века» («Санъати режиссерии Тоҷикистон дар солҳои 80-ум ва 90-уми асри XX»)¹ масоили ташаккули инкишофи санъати режиссурӣ дар Тоҷикистон ва таҳияи намоишномаҳо дар сахнаи театрҳои касбии тоҷик дар охири асри XX таҳқиқ гардида, боби дуюми он ба масоили марбут ба иштироки театрҳо дар фестивал-озмуни ҷумҳуриявии «Парасту»-и солҳои 1988 - 1991 ва натоиҷи он бахшида шудааст. Рисолаҳои мазкур, ки асосан фарогири масоили таърихи фарҳанги халқи тоҷик дар солҳои истиқлолият мебошанд, баёнгари диду назари гуногун буда, доир ба таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлон ба таври муфассал маълумот надодаанд.

Муаллифони рисолаҳо танҳо ба зикри баъзе аз паҳлуҳои таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлон иктифо намудаанд, ки зарурияти омӯзиши маҷмӯи таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлонро дар солҳои истиқлолият ба миён меорад.

Ба ин гурӯҳ инчунин мақолаҳои илмӣ С. Шосаидов, А. Абдурахмонов, Т. Мамадризов, Ш. Шарифов,² ва дигаронро метавон дохил кард, ки дар раванди таҳқиқи мавзӯи таҳқиқшаванда мавриди истифода қарор гирифтанд.

Доир ба раванди ташаккул ва таҳаввули фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон мақолаҳои дар расонаҳои хабарии даврӣ нашргардида, инчунин маводҳои электронӣ ва захираҳои шабакаҳои интернетӣ маълумоти зарурӣ пешниҳод менамоянд, ки аз ҷониби муаллифи рисола мавриди истифода қарор дода шуданд.

Робитаи кор бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар чорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои кори илмӣ-таҳқиқотии шӯъбаи таърихи санъати Институди таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониш, таҳти унвони «Таърихи фарҳанги халқи тоҷик (*даврии муосир*)» барои солҳои 2016-2021 ба иҷро расидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

¹ Эдгар, Е. Р. Режиссёрское искусство Таджикистана 80-х и 90-х годов XX века: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Душанбе, 2004.

² Шосаидов, С. (маҷмӯаи мақолоти мизи мудаввар). Вазъият ва пешомадҳои татбиқи Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилоят ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ. – Душанбе, 2007; Абдурахмонов, А. «Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва мушкилоти амалигарди он дар соҳаи санъати театрӣ // Паёмномаи фарҳанг (мачаллаи илмӣ таҳлилӣ). – 2010. - №1 (13); Мамадризов, Т. Ҳамеша дар ҷустуҷӯ // Паёмномаи фарҳанг (мачаллаи илмӣ таҳлилӣ). – 2017. - №4 (40); Шарифов, Ш.Ҷ. Театр ва асолати он // Паёми ДДК ба номи А. Рӯдакӣ. - 2012. - №1-2(6-7); Шарифов, Ш.Ҷ. Саҳифаҳо аз таърихи театри ба номи С. Вализодаи ш. Кӯлоб // Паёми ДМТ. -2017. - №3/3; Шарифов, Ш.Ҷ., Амроев, У.М. Театри зодаи истиқлол // Паёми ДМТ. - 2019. - №7; Шарифов, Ш.Ҷ. Аз таърихи ташаккул ва инкишофи театрҳои халқии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон // Паёми ДМТ. - 2017. - №3/7 (қисми 2).

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Ҳадафи асосии таҳқиқот омӯзиши маҷмӯии таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлон ва муайян намудани хусусиятҳои вазифавии онҳо дар солҳои истиқлолияти давлатӣ мебошад. Ҳадафи омӯзиш ба ҳалли **вазифаҳои зерин** равана гардидааст:

- нигоҳе ба таърихи пайдоиши театрҳои касбии вилояти Хатлон дар замони шуравӣ;

- таҳлили хусусият ва нақши театрҳои касбии вилояти Хатлон дар пешрафти сатҳи фарҳангии ҷамъият;

- муайян намудани хусусияти фаъолияти театрҳои касбии вилоят дар давраи таҳқиқотӣ;

- нишон додани вазъи театрҳои касбии вилоят дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ;

- саҳми Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон дар барқароркунӣ ва инкишофи театрҳои касбии вилоят;

- таҳлили дастовардҳо ва масоили ҳалталаб дар ташаккулёбии пешрафти театрҳои касбии вилояти Хатлон дар солҳои истиқлолият.

Объекти таҳқиқоти мазкур фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон (1991-2021) ва мавқеи он дар рушди нумӯи фарҳанги даврони соҳибистиклолии ҷумҳурии маҳсуб меёбад.

Предмети таҳқиқот муайян намудани нақш ва ҷойгоҳи театрҳои касбии вилояти Хатлон, вазъи ин муассисаҳо ва масъалаҳои ҳалталаби онҳо дар замони соҳибистиклолии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Ҷаҳорҷӯбаи хронологии таҳқиқот солҳои 1991 – 2021- ро, ки зимни он таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар тӯли 30 соли истиқлоли Тоҷикистон нишон дода шудааст, фаро мегирад.

Асосҳои методологии таҳқиқот ба мақсад ва вазифаҳои дар пеш гузошта мутобиқ карда шудаанд. Муаллиф бештар ба объективияти таърихӣ, принцип ва усулҳои таърихӣ таҳқиқот таъя намуда, раванди омӯзиши таърих ва рушди театрҳои касбии вилояти Хатлонро дар даврони истиқлол бо далелҳо, воқеъбинона мавриди таҳлил қарор додааст.

Дар натиҷаи таҳлили масъалаҳо вобаста ба вазифа ва хусусияти қори тадқиқотӣ методҳои гуногун: омӯзиши далелҳо ва маводҳои бойгонӣ, таҳлили таърихӣ – қиёсӣ, таърихӣ – типологӣ, таърихӣ – системавӣ, муқоисавӣ – таърихӣ ва масъалагузорӣ - таҳлилий истифода гардидаанд.

Пойгоҳи сарчашмаи таҳқиқот. Маъхаз ва сарчашмаҳои истифодашударо метавон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намуд:

Гурӯҳи якуми сарчашмаҳо шумораи зиёди маъхазҳои бойгонӣ пеш аз ҳама маводҳои бойгонии ҷорӣ Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (БҶ ВФ ҶТ), филиали бойгонии таърихи навтарини Тоҷикистон (ФБ ТНТ), Бойгонии марказии

давлатии Тоҷикистон (БМДТ), Бойгонии чорӣ Раёсати фарҳанги вилояти Хатлон (БҶ РФВХ) ва Бойгонии бахши фарҳанги минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон (БҶ БФМКВХ) ташкил медиҳанд.

Дар ин ҳуҷҷатҳои бойгонӣ маълумотҳои муҳим, далелҳо ва маълумоти зиёди оморӣ оид ба фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон маҳфӯз мондаанд, ки ҳамчун манбаи асосӣ дар рисолаи мазкур истифода гардидаанд. Ба ғайр аз истифодабарии сарчашмаҳои расмӣ, дар рисола ҳисоботҳои Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раёсати фарҳанги вилояти Хатлон, бахши раёсати фарҳанг дар минтақаи Кӯлоб дар солҳои 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1999, 2000, 2001, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 ва 2021 маводҳое, ки дар нашриётҳои марказӣ, дар рӯзнома ва маҷаллаҳои ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ, шаҳрӣ, муассисавӣ нашр шудаанд, инчунин маводҳои электронӣ ва захираҳои интернетӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд.

Гурӯҳи дуюм аз маҷмӯи маълумоти асосноки маҳсули ҳуҷҷатӣ, ки ба таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлон мансубанд, инчунин санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ: Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи фарҳанг¹, Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон², қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон³, татбиқи Барномаҳои давлатӣ дар соҳаи фарҳанг⁴, ва маълумотҳои оморӣ иборат мебошанд.

¹Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дар бораи фарҳанг аз 13 декабри соли 1997. № 519 // Паёми Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1997. – №23-24. – С. 352; (28.06.2011 с., №734); Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дар бораи театр ва фаъолияти театрӣ аз 2 декабри соли 2002, таҳти № 80 // Сомонаи расмии Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: - [http:// base.mmk.tj/ view_sanadhoview.php? showdetail=&sanadID=92](http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=92).

²Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2005, таҳти № 501. – Душанбе: Матбуот, 2006;

³ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2005, таҳти № 501 оиди Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон:// Сомонаи расмии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: - ([http // www.adlia.tj/base/show doc.fwx?rgn =7090](http://www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?rgn=7090)); Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июни соли 2006, таҳти № 239 оиди тасдиқи Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхитососи соҳаи фарҳанг, ҳунар ва таъбу нашр дар солҳои 2007-2010: // Сомонаи расмии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: - ([http //www.adlia.tj/base/show_doc.fwx? Rgn=11069](http://www.adlia.tj/base/show_doc.fwx? Rgn=11069)); Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2007, таҳти № 85 оиди тасдиқи Барномаи давлатии рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008 – 2015: // Сомонаи расмии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: - [.http // www.adlia.tj/ base/ show_doc.fwx? Rgn=11050](http://www.adlia.tj/base/show_doc.fwx? Rgn=11050)); Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2012, таҳти № 675 дар бораи тасдиқи Барномаи рушди санъати театри дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2019// --Сомонаи расмии Маркази миллии конунгузории назди Президенти Тоҷикистон - [http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail= &sanadID=444](http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=444).

⁴ Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхитососи соҳаи фарҳанг, ҳунар ва таъбу нашр дар солҳои 2007-2010 аз 3 июни соли 2006, таҳти № 239 // Сомонаи расмии Вазорати

Гуруҳи сеюмро манбаъ ва маводҳое, ки бевосита ба раванди ташаккул ва фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон, аз ҷумла ҳисоботҳои оиди фаъолияти Раёсати фарҳанги Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумот дар бораи фаъолияти Раёсати фарҳанги вилояти Хатлон ва бахшии фарҳанги минтақаи Кӯлоб ташкил медиҳанд.

Сухбати намоёндогони соҳаи санъат ва фарҳанги вилоят аз қабили Мирзоватан Миров, Бурҳониддин Рачабов, Аловуддин Абдуллоев, Мехринисо Ҳоҷибоева, Маҳмадалӣ Аюбов, Толибҷон Бобоев, Муҳаммадӣ Абдурасулов, Муҳаммад Шомуддинов, Худойназар Тилавов, Мирзо Раҳмонов, Амина Табарова, Раҳмоналӣ Одинаев, Хайрулло Давлатов, Нӯралӣ Исмаев, Маҳмадсаид Махсумов ва дигаронро ҳамчун сарчашмаи муҳим дар самти омӯзиши фаъолияти театрҳои касбӣ ҳисобидан мумкин аст.

Истифодаи маводҳои бойгонӣ, санаду ҳуҷҷатҳои расмӣ, ҳисобот ва ёддошту хотираҳои имкон медиҳанд, ки ҷанбаҳои асосии фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон дар замони соҳибистиқлолӣ ҳаматарафа омӯхта шаванд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки муаллиф бори аввал ба таври монографӣ фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлонро мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода, ба муайян намудани аҳамият ва нақши ин муассисаҳо дар ташаккули маънавияти мардуми вилоят кӯшиш ба харҷ додааст. Дар баробари ин дар асоси манбаъ, сарчашмаҳо ва ҳуҷҷатҳои фаровони таърихӣ фаъолияти ин муассисаҳо ба таври илмӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Илова бар ин, муқаррароти зерини илмӣ низ навгонҳои таҳқиқотро ташкил медиҳанд:

- маводҳои бойгонии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раёсати фарҳанги вилояти Хатлон, бахши фарҳанги минтақаи Кӯлоб ба гардиши илмӣ ворид карда шудаанд;
- таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар замони Шуравӣ мавриди таҳқиқоти маҷмӯӣ қарор гирифтанд;
- бори аввал дар натиҷаи қабули барномаҳои давлатӣ аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷараёнҳои асосии пешравиҳои минбаъда ва рушди театрҳои касбии вилояти Хатлон дар аввали асри XXI муайян мегарданд;

- хусусиятҳои вазифавии театрҳои касбии вилояти Хатлон дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ муайян гардида, дар асоси муҳокимаронии вазъияти мушкил ба воқеа ва ҳодисаҳои, ки ба давраи таҳқиқотӣ тааллуқ доранд, ҳолисона баҳогузори карда мешаванд;

- иштироки театрҳои касбии вилояти Хатлон дар Фестивал-озмунҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ объективона арзёбӣ гардидааст;

- вазъи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар давраи таҳқиқотӣ мавриди таҳлили воқеа қарор гирифтааст.

Ба ҳимоя муқаррароти зерин пешниҳод мегарданд:

- таҳлили маводи бойгонӣ ва адабиёти мавҷуда аз он гувоҳӣ медиҳад, ки аввалин театрҳои касбии вилояти Хатлон маҳз дар замони Шуравӣ таъсис ёфта, рушд кардаанд;

- ҳунармандони вилоят дар фестивал - озмунҳои байналмилалӣ ҷаҳонадода иштирок намуда, дар раванди муаррифии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ саҳми босазо гузоштаанд;

- таҳлили маводи бойгонӣ аз он далолат медиҳад, ки театрҳои касбии вилоят дар даҳсолаи аввали соҳибистиклолии Тоҷикистон таназул ёфта, ҷаҳолияташон коста гардида буд;

- дар ибтидои асри XXI дар вилояти Хатлон театри сатҳи ҷумҳуриявӣ таъсис ёфт, ки саҳми муассисаи мазкур дар тарбияи маънавии мардуми вилоят хеле назаррас аст;

- баъди ба даст омадани Ваҳдати миллӣ марҳалаи нави рушди муассисаҳои фарҳангии вилоят оғоз гардид;

- омӯзиши ҷаҳолияти театрҳои касбии вилоят ва баррасии мушкилӣ ва масъалаҳои ҳалталаби онҳо дар рушди минбаъдаи фарҳанги вилоят ва ҷумҳури нақши назаррас дорад;

- мақомотҳои маҳаллӣ дар омӯзиши муассисаҳои театрии вилоят ва дар барқарор ва ҳифз намудани онҳо саҳмгуздоранд;

- дар замони соҳибистиклолии Тоҷикистон муассисаҳои нави фарҳангӣ (театрҳо) дар вилоят таъсис дода шуданд, ки дар баланд бардоштани фарҳанги ҷомеа нақши муҳим доранд;

- тибқи маълумоти маводҳои бойгонӣ аввалин театри касбии сатҳи ҷумҳуриявӣ дар минтақа дар замони шуравӣ таъсис ёфта, дар рушду нумӯи фарҳанги ҷумҳури нақши муҳим дорад;

- таҳлили ҷаҳолияти театрҳои касбии вилоят ва иштироки онҳо дар озмунҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ҷойгоҳи онҳоро дар рушди фарҳанги ҷумҳури муайян менамояд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки мазмун ва муҳтавои назариявии рисола, бахусус дастовардҳои фарҳангиро метавон ҳамчун натиҷаи асосии ҷараёни ислоҳоти иҷтимоӣ - фарҳангии асри XXI, минбаъд дар омӯзиши таърихи ҳалқи тоҷик дар замони соҳибистиклолӣ истифода намуд. Илова бар ин, натиҷаҳои таҳқиқот хангоми таълифи қисматҳои таърихи

фарҳанги Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият, омода намудани китобу дастурҳои таълимӣ ва курсҳои махсус аз рӯи ихтисоси санъати театри дар муассисаҳои таълимии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, бо мақсади беҳтар намудан ва ба талаботи замони нав ба роҳ мондани фаъолияти театрҳои касбӣ, ҳангоми коркарди масоили мубрами театрҳо ва таҳия намудани сохтор ва самтҳои фаъолияти минбаъдаи ин муассисаҳо аз тарафи Пажӯҳишгоҳи илмӣ – тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат хоҳанд кард.

Хулосаҳо ва тавсияҳои диссертатсия барои ҳалли бисёр масъалаҳои ҳалталаби Тоҷикистон дар заминаи ташкил ва рушду такомули театрҳои касбӣ хеле муфиданд. Натиҷаи таҳқиқоти мазкур, аз ҷумла хулосаҳои илмӣ, навгониҳои илмӣ, муқарароти ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва тавсияҳои ҷанбаи амалидошта, бевосита аз ҷониби муаллиф таҳия, баррасӣ ва собит карда шудаанд.

Этимоднокии натиҷаҳои диссертасиони ро дақиқияти маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркардаи натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, таҳлил, баррасӣ, мусоҳибаи муаллиф бо коршиносон, намояндагони барҷастаи соҳаи санъат ва фарҳанги вилоят ва муқоисаи илмию амалӣ таъмин менамояд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ пешниҳод гардидааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 07.00.02 – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар омӯзиши маводи бойгониҳои ҷорӣ, коркарди илмӣ, таҳлили нави асарҳои зиёди илмӣ, ки вобаста ба таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар даврони истиқлолият рӯи кор омадаанд, инчунин дар баррасии натиҷаҳои таҳқиқот дар конфронсҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва таълифи мақолаҳои илмӣ зоҳир мегардад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот дар конфронсҳои байналхалқӣ ва ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ ва амалӣ ва дигар ҷамъомадҳои илмӣ-оммавӣ шунида шуданд.

Диссертатсия дар ҷаласаи муштараки шӯбаи таърихи навтарин ва таърихи санъати Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (протоколи № 3 аз 14 марти соли 2023) муҳокима гардида, барои дифоъ пешниҳод карда шуд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Муқаррароти асосии диссертатсия дар як қатор интишороти муаллиф, аз ҷумла: 6 мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 5 мақолаи дар дигар нашрияҳо ба таърасида, таҷассум ёфтаанд.

Соҳтор ва ҳачми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳачми 209 саҳифаи матни компютерӣ таълиф гардида, аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо ва феҳристи манбаъҳо ва адабиёти истифодашуда (бо 247 номгӯй) таркиб ёфтааст.

МУНДАРИЧАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамият ва муҳиммияти мавзӯи таҳқиқот баён гардида, дараҷаи омӯзиши масъала тавзеҳ дода шуда, аҳаммияти назариявӣ, навғониҳои таҳқиқот, ҳадаф ва вазифаҳои он, аҳаммияти амалии таҳқиқот, соҳтор ва ҳачми он мушаххас баён карда шудааст.

Боби якум - “Вазъи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар даврони истиқлол» ном дошта, аз се зербоб иборат аст. Дар зербоби якум **“Аз таърихи ташаккулёбии театрҳои касбии вилояти Хатлон дар замони Ҳукумати Шуравӣ”** масъалаи таъсис ва ташаккулёбии театрҳои касбии вилояти Хатлон дар замони Ҳукумати Шуравӣ иҷмолан таҳқиқ ва баррасӣ гардидааст. Зимни баррасии он диссертант қайд менамояд, ки театр яке аз шаклҳои нави маданият буда, дар амалӣ шудани талаботҳои низоми нави ҷамъиятӣ нақши муҳим дошт. Дар марказҳои фарҳангии қадимаи тоҷикон - Самарқанд, Бухоро, Хучанд, Исфара, Конибодом, Ҷуртеппа зиёидони равшанфикр ва навҷӯ фаъол буданд. Онҳо таҳти таъсири театри рус, озорбойҷон ва санъати касбии сахнавии тоза рӯи сахна омадаи ўзбек солҳои 1919-1921 театри ҳаваскорӣ ташкил намуданд.¹

1 - уми ноябри соли 1925 дар ҳисоботи Бюрои ташкилии Тоҷикистони ҲК (б) ҶШС Ўзбекистон собит гардид, ки кори сиёсӣ-маърифатӣ дар ҷумҳурӣ баъди ташкилёбии Комиссариати халқии маорифи ҶМШС Тоҷикистон оғоз ёфт. Дар ин давра дар ҷумҳурӣ ҳамагӣ 7 клуб, 1 хонаи маданият деҳқон мавҷуд буд.² Аммо бинобар набудани мутахассисони соҳаи фарҳангу маориф аз мардуми маҳаллӣ ва китобу дастурҳо ба забони тоҷикӣ, кори фарҳангу маърифат суст амалӣ мешуданд. Дар соли 1927 дар Тоҷикистон ҳамагӣ 28 муассисаи фарҳангӣ маърифатӣ фаъолият менамуданд.³

Соли 1927 дар Душанбе бо ташаббуси муаллим ва нависанда Ҳаким Карим (1905-1942) маҳфили ҳаваскорони бадеӣ ташкил шуд. Гарчи ҳайати маҳфил он қадар калон ҳам набуд, лекин дар муддати кӯтоҳ фаъолияти он дар пешравӣ буд. Дар кори маҳфил

¹Нурҷонов, Н. Ним асри пурсамар. – Душанбе, 1980. - С. 3.

²ФБ ҲҚТ дар назди КМ ҲКШ. - Ф. 3. – Р. 1. - Д. 570. - В. 94.

³Из истории культурного строительства Таджикистане в (1924 – 1941гг.). - в двух томах. Том. 1. / Под редакцией академика А. Н. Таж. ССР. З. Ш. Раджабова. – Душанбе. Ирфон, 1966. - С. 414.

кумандонҳои сурх, комсомолҳо ва худи Ҳаким Карим иштирок менамуданд.¹

7 - ноябри соли 1929 дар ҷашни 12-солагии Инқилоби Октябр пардаи нахустин театри давлатии Комиссиариати маорифи халқи Тоҷикистон бо иҷрои концерт боз шуд.² Асоси онро маҳфили ҳаваскорони аскарони сурх ташкил намуд. Ғайр аз ин, якҷанд ҳунармандон аз театри сайёри бригадаи концертии Бухоро даъват шуданд.³ Мавсими аввал коллективи театр аз 13 нафар – 6 ҳунарпеша (4 мард ва ду зан), 5 мутриб, коргардон ва директор иборат буд.⁴

Соли 1932 шумораи кормандони театр ба 32 нафар ва соли 1933 бошад ба 57 нафар мерасад. Ҳайати театр каме мукамалтар ҳам шуд аз ин сабаб масъалаи репертуар ҳамчун мавзӯи асосии кории театр гардид. Солҳои 1930 -1931 барои кори доимӣ дар театри ҷавони тоҷик аз ҷумҳурии бародарии Ўзбекистон коргардонҳо ва ҳунармандон актриса София Туйбоева (1913-1996) ва коргардон Фатҳулло Умаров (таваллудаш 1897) аз театри Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ ва сониян ҳунарманд ва коргардон Миркарим Саидов (1910-1940)⁵ аз театри Бухоро омаданд. Бо вучуди душворӣҳои он давра театр тавонист ба сафари ҳунари баромада, соли 1930 ба аҳолии минтақаҳои дурдасти ҷумҳури зиёда аз 70 спектакл ва дар Сталинобод 50 спектакл намоиш диҳад.⁶

Дар вилояти Хатлон аввалин маҳфилҳои ҳаваскорони бадеӣ солҳои 30-юми асри XX таъсис ёфтаанд. Маҳфилҳои худфаъолияти бадеӣ дар марказҳои ноҳияҳо бо ёрии омӯзгорон, коркунони ташкилотҳо, мардумони пешқадами деҳот ва ҳаваскорони халқӣ алалхусус масхарабозҳо ташкил ёфта буданд. Репертуари маҳфилҳо аз суруду таронаҳои халқӣ, рақсҳои халқӣ бо баромади асбобҳои миллӣ иборат буд. Инчунин ба репертуар сахнаҳои хурди хусусияти ташфикотидошта дохил мешуданд. Маҳфили худфаъолияти бадеии собиқ ноҳияи Даштиҷум (Ш. Шохин) аввалин маҳфил дар минтақаи Кӯлоб буд ва он бо ташаббуси Ҳошим Қосимов (1901-1964) таъсис ёфта буд. Маҳфил бо роҳбарии Ҳошим Қосимов солҳои 1933-1934 асари хурди мусиқавии Х. Қосимов «Духтари Буйдоқ»-ро рӯи сахна оварданд. Мавзӯи асар воқеаеро, ки соли 1918 дар Даштиҷум гузашта буд,

¹ Иркаев, М. Очерки таърихи Тоҷикистони Советӣ / М. Иркаев, Ю. Николаев, Я. Шарипов. – Душанбе: Нашриёти Давлатии Тоҷикистон, 1969. - С. 204.

² Нурҷонов, Н. Ним асри пурсамар. – Душанбе, 1980. - С. 5.

³ Нурҷонов, Н. Муҳаммадҷон Қосимов. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1960. - С. 15.

⁴ Шуқуров, М. Р. История культурной жизни советского Таджикистана (1917-1941гг.). Ч.1. - Душанбе: Ирфон, 1970. – С. 445.

⁵ Нурҷонов, Н. Мактаби актёри тоҷик. - Душанбе, 2011. - С. 162-164.

⁶ Назаров, М. Санъати халқи тоҷик. - Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1961. - С. 52-53.

ташкил меод. Ичрокунандагон аъзоёни махфил - милитсионерҳо буданд, ки нақшҳои ба зимма дошташонро бо як маҳорати баланд иҷро намуданд.¹

Бояд қайд намуд, ки соли 1930 дар заминаи сохторҳои маданият равшаннамоӣ, зери роҳбарии Ҳомид Маҳмудов дастаҳои ҳаваскорони мусиқӣ - драматӣ дар шаҳри Кӯлоб ва Қӯрғонтеппа ташкил карда шуданд.²

Театри вилоятии мазҳакаӣ мусиқии шаҳри Кӯлоб ба номи Сайдали Вализода соли 1936 дар заминаи дастаи ҳаваскорони санъати Омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Кӯлоб ташкил ёфта, дар шакли дастаи худфаъолият амал мекард. Дар аввал ҳайати театр аз 15 овозхону навозанда аз қабилӣ Маҳмуд Султонов (1909-1957), Қодир Шарифов, Муҳиддин Исҳоқхонов, Гадо Шарипов ва чанде дигар иборат буд. Театр, ки бино надошт ҳунармандон дар сахнаҳои клубӣ ва майдонҳои қушоди колхозҳо баромад мекарданд.³

Сипас дар асоси Қарори Шурои Комиссариати Халқии Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон аз 29 апрели соли 1938 таҳти № 433 ба театри мусиқӣ - драматӣ таъдил ёфта, доираи фаъолияташ нисбатан васеъ шуда, ҳайаташ ба 36 нафар мерасад. Сарварони аввалини театр Чорч Албертович Вилиямс (1898-1982)⁴, Муҳаммадҷон Боиров (1914-1984) буданд.⁵

Ҳамин тавр, дар замони Шуравӣ муассасаҳои театри яке аз шохаҳои муҳими фаъолияти идеологӣ роҳбарияти собиқ вилоятҳои Кӯлобу Қӯрғонтеппа буд. Ин солҳо театрҳои касбӣ ва халқӣ инчунин дигар муассасаҳои фарҳангӣ бунёд гардиданд, ки дар онҳо чорабиниҳои фарҳангӣ бо ҷалби васеи мардум гузаронида мешуданд. Фаъолияти ин муассасаҳои фарҳангӣ сол аз сол дар баланд бардоштани маърифати сиёсӣ ва маънавияти мардум нақши муҳим дошт. Агар дар солҳои 30 – 40-уми асри XX масоили асосӣ дар вилояти Хатлон ин бунёди муассасаҳои театри буд, пас дар солҳои 40 – 80-ум мавзӯи рушди ин муассасаҳо, аз ҷумла маблағгузорӣ ва тайёр кардани мутахассисони соҳаи фарҳанг ҳаллу фасл мешуданд. Таъсис ёфтани аввалин театри касбӣ дар вилоят ва ҷалби ҳунарварон, боиси ба мусиқии касбӣ ворид гардидани мероси мусиқии халқии вилояти Хатлон гардид.

¹Нурджанов, Н. Таджикский народный театр по материалам Кулябской области. - М., 1956. - С. 187.

²Маҳмудов, Б. Маҳмуднома. Бунёдкор. - Душанбе, 2021. - С 205.

³Смирнов, В. Имтиҳони калони қувваҳои эҷодии театри Кӯлоб // Тоҷикистони сурх. – 1945. - №190 (5110). - 19 сентябр.

⁴ЦГА. Тадж. ССР. - Ф. 1483. – Оп. 5. – Д. 10. - Л. 157.

⁵Ашӯр, Ф. Мунаввара Аминова. Даргоҳи ҳунар (бахшида ба 70 - солагии Театри вилоятии мазҳакаӣ мусиқии ба номи С. Вализодаи шаҳри Кӯлоб). – Душанбе, 2008: - С. 4.

Зербоби дуҷуми боби аввал, ки **“Вазъи театрҳои касбии вилоят дар солҳои аввали ба даст овардани Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”** ном дорад, ба масъалаи вазъу ҳолати театрҳои касбии вилояти Хатлон дар солҳои аввали замони истиқлол бахшида шудааст.

Диссертант қайд менамояд, ки баъди ба даст омадани Истиқлоли давлатӣ, мутаассифона Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷанги шаҳрвандӣ фаро гирифт. Ин ҷанг дар баробари дигар соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакат ба фаъолияти театрҳои касбӣ низ таъсири манфӣ расонид. Таҷзияи гурӯҳҳои хунарии кишвар монеи ривочи фарҳанги театри гардид. Авзои иҷтимоӣ бухрони маънавиро ба бор овард. Теъдоди тамошбинони театр коҳиш ёфт. Новобаста аз вазъи сиёсии кишвар гурӯҳҳои хунари батадриҷ фаъолияти худро идома доданд. Ҷойи намоишномаҳои рӯзмарраву маишӣ ва мазҳақро асарҳои публисисти, зехниву ақлӣ ва таърихӣ гирифтанд.¹

Дар даҳсолаи аввали соҳибистиқлол дар Тоҷикистон маблағгузори ба муассисаҳои театри кам гардида дар натиҷа базаи моддӣ – техникаи онҳо камранг гардиданд. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки бе инкишофи соҳаи фарҳанг давлат иқтисодиёти худро ғайи гардонида ва ҳамчунин сатҳи эсту зиндагии мардумро низ баланд карда наметавонад. Баъди эълон гардидани истиқлолят дар Тоҷикистон зарурати инкишоф додани соҳаи фарҳангро барои пешрафти ҷомеа ба назар гирифта, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» аз 13 декабри соли 1997 таҳти рақами № 519 қабул гардид, ки дар он сиёсати давлатӣ дар соҳаи фарҳанг муайян гардидааст.

Бо имзо гардидани «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти милли дар Тоҷикистон» 27-июни соли 1997 ва баъди ба даст омадани Ваҳдати милли беҳтаршавии фаъолияти театро дар вилоят аз нав оғоз меёбад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати милли – Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2005) баён намуда: «Сиёсати фарҳангии давлат имрӯз ба эҳёи фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ва рушди фарҳанги милли» равона гардидааст. Ҳарчанд, ки дар давоми солҳои истиқлолият дар ин самт ба дастовардҳои назаррас ноил гардидаем, вале вазъи муассисаҳои фарҳангӣ, хусусан фаъолияти онҳо дар бобати баланд бардоштани сатҳи маърифати мардум ба талаботи замон ҷавобгӯ нест. Вазорати фарҳанг ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бояд дар бобати пешгирӣ ва қатъиян манъ намудани раванди номатлуби ғасб қардан, хариду фурӯш ва истифодаи ғайримасъадноки

¹Табаров, М. Театри ҷавонони Тоҷикистон (ҷустуҷӯҳои эҷодӣ). - Душанбе, 2020. - С.115.

биноҳои муассисаҳои фарҳангӣ ва таъмиру барқарорсозии онҳо чораҳои фаврӣ ва муассир андешанд».¹

Дар ин давра аз масоили ҳалталаб ва ташвишовар ин бо мутахассисони соҳа таъмин кардани муассисаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла театрӣ мебошад. Аз сабаби ночиз будани моҳона бештари мутахассисони соҳибтаҷриба тарки вазифа кардаанд.

Дар давраи ҷанги шаҳравандӣ дар кишвар вазъи театрҳои халқӣ ва касбӣ ба кулلى тағйир ёфт. Маблаггузорӣ нашудани муассисаҳои фарҳангӣ боиси рафтани мутахассисон аз соҳаи фарҳанг гардида, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, хусусан дар вилояти Хатлон қариб, ки театрҳо аз фаъолият боз монданд.

Вобаста ба ин, Президенти кишвар дар суҳанрониашон 29 октябри соли 2013 дар шаҳри Кӯлоб қайд намуда буданд: «Мувофиқи ҳисобҳо, хисороте, ки дар натиҷаи ҷанги шаҳравандӣ ба Тоҷикистон расидааст, беш аз 10 млрд доллари америкой буда, 60 фоизи он ба вилояти Хатлон рост меояд».²

Бо вучуди ин мушкилиҳо театрҳои касбии вилоят талаш мекарданд то ҷое таъсиргузор дар зехну рӯзгори маънавӣ ва сиёсии кишвар бошанд ва хунармандон батадрич фаъолияти худро идома медоданд.

Соли 1991 дар ҷумҳурӣ 14 театрҳои касбӣ фаъолият доштанд, ки аз ин 2 театри касбӣ дар вилояти Хатлон амал мекард.

Ҳамин тавр, фаъолияти эҷодии театрҳои касбии вилояти Хатлон дар даҳсолаи аввали истиқлолият бинобар камбудихои зиёди ҷойдошта, ки ҳалли онҳо, албатта, бештар ба маблағ вобаста буд, дар ҳолати начандон хуб қарор доштанд. Бар замми мушкилиҳои зиёд дар ин давра театрҳо тавонистанд 28 намоишнома сахнаӣ гардонанд.

Вазъи театрии ин солҳоро метавон чунин натиҷагирӣ кард:

1. Давраи таърихӣ, ки мавриди тадқиқот қарор гирифт, нишон дод, ки вазъи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар ҳолати ногувор қарор доштанд. Бо пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ робитаҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ байни ҷумҳуриҳо, аз он ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон бо марказ суст гардид. Солҳои 90-ум аз сабаби ба амал омадани нооромиву бетартибӣ, вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар номуназзам мешуд. Ҷанги шаҳравандӣ ва бухрони сиёсӣ ва иқтисодӣ, ки фазои Тоҷикистони тозаистиклолро фаро гирифта буд, таъсири манфӣ худро ба соҳаи фарҳанг бахусус театрҳои касбӣ низ расонид.

¹Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ – 16.04.2005. [Манбаи электронӣ]. <http://mmk.tj/ru/president/letter/> (санаи истифодабарӣ: 20.03 2021).

²Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо роҳбарон ва фаъолони вилояти Хатлон // Садои мардум. №138-139 (3123-3124), 1 ноябр 2013.

2. Дар фаъолияти эҷодии театрҳои касбии вилоят мушкилиҳои зиёд ба назар мерасид. Норасоии мутахассисони касбӣ, соҳҳои муסיқии миллий, сару либоси сахнаӣ, песаҳои сахнаӣ бо забони тоҷикӣ аз ҷумлаи мушкилиҳои асосии ҳунармандон буданд. Қисми асосии мушкилиҳо дар фаъолияти театрҳои касбии вилоят ин чудо нагардидани маблағи кофӣ ва норасоии таҷҳизотҳои техникӣ.

3. Дар даҳсолаи аввали истиқлолият, ки давраи гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ ба ҳисоб меравад, ба фаъолияти театрҳои касбӣ диққати ҷиддӣ дода намешуд, ки дар натиҷа базаи моддӣ – техникашон суст ва сифати фаъолияти муассисаҳои мазкур паст гардид.

4. Сабаби асосии паст гардидани фаъолияти театрҳои касбии вилоят, ин пеш аз ҳама бӯҳрони иқтисодӣ ва иҷтимоӣ буд, ки дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ ва баъди он ҷомеаи моро фаро гирифта буд.

5. Дар ин давра ҳаёти эҷодии театрҳои касбӣ фаъолияти ҳудро бештар ба гузаронидани намоишҳои концертӣ маҳдуд намуда буданд ва фаъолияти ташфиқотии театрҳо оиди ҷалби ҷавонон ба назар намерасид. Ба ҳамаи ин мушкилиҳо нигоҳ накарда, дар ҷамъбасти даҳсолаи аввали истиқлолият ботадриҷ мақсад, вазифа ва самтҳои асосии фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон муайян гардиданд.

Зербоби сеюми боби аввал **“Саҳми Ҳукумати ҷумҳурӣ ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон дар барқарорсозӣ ва ташаккулёбии театрҳои касбӣ”** фарогири масъалаҳои нақши Ҳукумати ҷумҳурӣ ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон дар барқарорсозӣ ва рушди минбаъдаи театрҳои касбӣ мебошад. Зимни баррасии он диссертант қайд менамояд, ки дар партави сиёсати фарҳангии Ҳукумати кишвар ва зери роҳбарии хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон новобаста аз мушкилоти иқтисодӣ фаъолияти соҳаи фарҳанг беҳтар гардида, маънавиёти ҷомеа бештар густириш меёбад.

Баргузории ҷашнвораҳо, ҷорабиниҳои фарҳангӣ таърихӣ ва фестивал-озмунҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ аз рӯи сиёсати давлатии фарҳангии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, муттасил баргузории ин барномаҳо эътибори Тоҷикистонро афзуд. Театрҳои касбии кишвар, тавассути сиёсати давлатӣ фаъолияти беҳтар намуда, тармиму азнавсозӣ ва бунёди биноҳои замонавӣ, рӯи сахна омадани чехраҳои нави ҳунарӣ, иштирок дар фестивал - озмунҳои минтақавӣ ҷумҳуриявӣ мунтазам амалӣ мегардиданд.

Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди фаъолияти театрҳои касбӣ дар мамлакат заминаҳои мусоидро фароҳам овард. Дар шароити имрӯза иқтисодӣ кишвар

мутгасил дар пешрафт буда, маблағгузори муассисаҳои фарҳангӣ аз буҷаи давлат сол то сол дар афзоиш аст. Зимнан бояд қайд кард, ки ғамхории пайвастаи давлату ҳукумат, бахусус Президенти кишвар баҳри беҳдошти фаъолияти соҳаи фарҳанг, аз ҷумла театрҳои касбӣ назаррас аст.

Қобили қайд аст, ки театрҳои касбии вилоят тӯли солҳои соҳибистиклолӣ ниёзҳои маънавии аҳолиро таъмин намуда, фазои фарҳангии кишварро пурра гарданида, хунари миллии моро хориҷ аз кишвар низ муаррифӣ менамуданд. Дар даҳсолаи сеюми соҳибистиклолӣ театрҳо зиёда аз сад намоишномаҳои драмавӣ аз рӯи асарҳои драматургони ватанию хориҷӣ, барномаҳои консертӣ ва композитсияҳои адабӣ-музикӣ таҳия намуда, ба намоиш гузоштанд.

Ҳамин тавр, дар ибтидои асри XXI вазъи театрҳои касбии вилоят тадриҷан беҳтар мегарданд. Новобаста аз ин, дар фаъолияти онҳо норасоӣҳо низ ба назар мерасанд, ки пеш аз ҳама ба мушкилоти молиявӣ ниёз доштани театрҳои вилоят буда:

1. Базаи моддию техникаи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар маҷмуъ қаноатбахш буда, дар онҳо 2-микровавтобуси «Хундай - Старекс», 2-микровавтобуси «Газел», 1-автобуси тамғаи «ХУАНИА», 1-автомобили тамғаи «Нексӣ», 1-автомобили тамғаи «ВАЗ 2110» ва 1-автомобили тамғаи «ГАЗ 3109» мавҷуд аст, ки қисме аз онҳо дар ҳолати ғайриомодабош қарор доранд.

2. Надоштани бинои асосӣ ё шароити хуби корӣ дар баъзе театрҳо, аз ҷумла Театри ҷумҳуриявӣи ноҳияи Данғара, ки айни ҳол дар бинои ҶСК «Агроинвестбанк» қарор дорад, инчунин Театри лӯхтаки «Афсона»-и шаҳри Бохтар, ки дар фаъолияташ норасоӣҳо мавҷуданд.

3. Норасоии кадрҳои таҳассусманд дар театрҳо, нерӯҳои эҷодии рассомони ороишдиҳандаи сахна, аз ҷумла хунармандони лӯхтакбоз, устоҳои лӯхтаксоз, дар Театри лӯхтаки «Афсона»-и шаҳри Бохтар.

4. Таъмин ва ё дастгирӣ нашудани мутахассисони ба кор фиристодашуда бо хобгоҳҳо ва шароити хуби корӣ.

Албатта ин амал дар рафти ташкилу боло бурдани хизматрасонии фарҳангӣ ба аҳоли то ҷое таъсир мерасонад. Ин масоил низ таҳлили ҷиддӣ ва ҳалли худро металабад.

Боби дуюм – “Инкишофи минбаъдаи театрҳои касбии вилоят» низ аз се зербоб иборат буда, дар зербоби якум **“Сиёсати фарҳангии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти фаъолияти театрҳои касбӣ”** масоили сиёсати фарҳангии Ҳукумати ҷумҳурӣ дар самти фаъолияти театрҳои касбӣ таҳқиқу баррасӣ гардидааст.

Диссертант қайд менамояд, ки сиёсати фарҳангии давлат ва ҳукумати Тоҷикистон дар таҳкими пояҳои маънавии ҷомеа, ташаккули афкори эҷодию созандаи халқ, боло бурдани

ифтихори миллӣ, устувории сулҳу субот, яқпорчагию якдигарфаҳмӣ, густариши худшиносии миллӣ ва таъмини ҳуқуқи шаҳрвандон асосманд шудааст.

Яке аз масоили асосии сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи фарҳанг – ин таъмини фаъолияти мунтазам ва инкишоф додани бахшҳои умдаи соҳаи фарҳанг, аз ҷумла масъалаи тарбияи кадрҳо ва асосмандии заминаи моддӣ – техникаии муассисаҳои фарҳангӣ мебошад.

Бо дарки моҳияти сиёсӣ иҷтимоии фарҳанг дар фосолаи кӯтоҳи таърихӣ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон силсилаи санадҳои муҳимеро қабул намуд, ки бо шарофати онҳо дар кишвар барои эҳё, хифз ва рушди фарҳанги миллӣ фазои мусоиди меъёрии ҳуқуқӣ фароҳам омад.

Имрӯз дар соҳаи фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз санадҳои асосии амалкунанда Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» аст¹. Дар Қонун ҳуқуқҳои шаҳрвандон дар соҳаи фарҳанг, роҳҳои истифодаи арзишҳои фарҳангӣ, имконоти таъсиси муассисаҳои нави фарҳангӣ ва ҳунарӣ, шаклҳо ва намудҳои фаъолияти онҳо муайян шудаанд. Мақсади асосии қонун, ин таъмин ва ҳимояи ҳуқуқи конститутсионии шаҳрвандон дар фаъолияти фарҳангӣ, додани кафолати ҳуқуқӣ ба фаъолияти озоди фарҳангии иттиҳодияҳои шаҳрвандон, муайян кардани принсипҳо ва танзими ҳуқуқии муносибатҳои субъектҳои фаъолияти фарҳангӣ ва муайян кардани сиёсати давлат дар соҳаи фарҳанг аст.

Мутобиқи моддаи 5-и қонуни мазкур шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд аз комёбиҳои фарҳанги умумимиллӣ ва умуминсонӣ озодона истифода баранд ва аз рӯи майлу рағбат ва қобилияти хеш дар ҳамаи намудҳои фаъолияти эҷодии касбӣ ва ғайрикасбӣ шугл намоянд. Моддаи 15-и қонуни мазкур салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи фарҳанг инъикос намуда, дар ин чода сиёсати фарҳангии худро ба таври зайл анҷом медиҳад:

- сиёсати давлатро дар соҳаи фарҳанг муайян ва амалӣ менамояд;

- таъминоти молиявӣ иқтисодии муассисаҳои фарҳанг ва хизматрасонии фарҳангии аҳолиро муайян мекунад;

- таъсис ва фаъолияти муассисаҳои фарҳанги давлатӣ ва ғайридавлатӣ, аз ҷумла муассисаҳои фарҳанги хусусиро хавасманд гардонида, ба инкишофи заминаи моддиву техникаии онҳо мусоидат мекунад;

- маблағгузорию бучетии муассисаҳои давлатии соҳаи фарҳангро ба роҳ мемонад ва дар мавриди зарурат дар

¹Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дар бораи фарҳанг аз 13 декабри соли 1997. № 519 // Паёми Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1997. – №23-24. – (28.06.2011с., №734).

маблағгузори ташкилотҳои фарҳангии ғайридавлатии соҳаи фарҳанг ҳиссагузори мекунад.

Пайдост, ки ба амали намудани сиёсати фарҳангии кишвар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста машғул мебошад. Новобаста аз ин, дар фаъолияти театрҳои касбии вилояти Хатлон то ҳол норасоӣҳо ҷашмрасанд, ки пеш аз ҳама, ба мушкилоти молиявӣ ниёз доштани онҳост. Ин амал дар рафти ташкилу боло бурдани хизматрасонии фарҳангӣ ба аҳолии то андозае таъсири манфӣ мерасонад. Ҳолати имрӯзаи фаъолияти муассисаҳои театри заминаи мусоиди густариши соҳаро фароҳам намеорад. Дар ин радиф мушкилотҳои ҳастанд, ки ҳалли худро тақозо доранд:

1. Сатҳи ҳунари ва сифати фаъолияти муассисаҳои мазкур дар вилоят ба талаботи рӯзафзуни замон ҷавобгӯ нестанд.

2. Театр худ ҳунари дастаҷамъист ва таҳиягарон дар он нақши муҳимро мебозанд, аммо то ҳол норасоии коргардонҳо дар театрҳо дида мешаванд.

3. Яке аз мушкилиҳои асосии театрҳо ин боз ҳам норасоии мутахассисони касбӣ ва суғуртаи гардидани базаи моддӣ – техникашон мебошад.

4. Гарчанде, ки факултаи тақмили ихтисоси кормандони соҳаи фарҳанг, санъат ва таъбу наشري ДДФСТ дар ҳоли фаъол амал дорад, аммо тавачҷуҳи роҳбарияти театрҳо нисбати фиристодан ба курсҳои бозомӯзӣ ва тақмил додани савияи дониши кормандон, ҳамзамон ҷалб ва дастгирии ҷавонони болаёқат нигаронкунанда аст.

Ин омилҳо метавонанд, дар инкишофи минбаъдаи фаъолияти театрҳои мазкур заминаҳои номусоидро пеш оваранд. Бинобар ин, зарурати ҳалли ин мушкилот дар сатҳи давлатӣ пеш омадааст.

Дар зербоби дуҷуми боби дуҷум, ки **“Рушди фаъолияти минбаъдаи театрҳои касбии вилояти Хатлон дар замиони соҳибистиклолии ҷумҳурӣ”** ном дорад, масоили фаъолияти театрҳои касбии вилоят дар ибтидои асри XXI таҳқиқу баррасӣ гардидааст. Зимни баррасии ин масоил диссертант қайд менамояд, ки соли 2001 дар ҷумҳурӣ 14 театрҳои касбӣ вучуд дошт, ки аз ин 2 театр дар вилояти Хатлон амал мекард. Муассисаҳои зикргардида ниёзҳои фарҳангии аҳолиро таъмин намуда, фазои фарҳангии кишварро пурра ва ҳунари миллии моро дар арсаи байналмиллӣ бомуваффақият муаррифӣ менамоянд.

Ҳунармандони театрҳои касбии вилоят новобаста аз мушкилиҳои солҳои пешин дар оғози асри XXI фаъолияти худро дар ҷодаи ҳунар бо қадамҳои устувор оғоз намуда, ҳам аз ҷиҳати сатҳи касбӣ ва ҳам аз ҷиҳати репертуари бойи рангини худ дар қатори театрҳои касбии бонуфузи ҷумҳурӣ шомил гардиданд. Дар ин давра дар театрҳои мазкур 8 намоишномаи нав рӯи сахна

омаданд. Инчунин зиёда аз 10 барномаҳои консертӣ пешкаши хаводорони санъат шуд.

Ҳаёти эҷодии театри Кӯлоб дар соли 2001 ба истиқболи чашни 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон чор асари драмавиро таҳия намуда, тақдими тамошобинон гардониданд. Ин «Завлона»-и О. Раҳмон дар таҳияи М. Хаёлов, бахшида ба иди «Наврӯз» «Суманаки чонбахш»-и Ф. Ашӯр ва «Мочарои имтиҳон»-и А. Атобоев (таҳиягар М. Раҳмон), «Фигон»-и Ф. Ашӯр ва «Мири кабир»-и М. Ғоиб (таҳиягар Д. Убайдуллоев) буданд. Ғайр аз ин ҳунармандони театри мазкур дар чашни 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар боғи ба номи Исмоили Сомонии шаҳри Кӯлоб, ки бо иштироки Пешвои Миллат, мухтарам Чаноби Олӣ баргузор шуда, бо барномаҳои театрикунонидаи худ ширкат намуданд. Моҳи ноябр театр ба Ҷумҳурии Ислонии Эрон сафари ҳунари намуда, асари М. Ғоиб «Мири Кабир»-ро манзури мардуми онҷо гардониданд. Дар соли 2001 ба ҳазинаи театр 1198 сомони, ки аз ин 1053 сомони аз ҳисоби барномаҳои консертӣ ва аз ҳисоби намоишномаҳо бошад 1450 сомони маблағ ворид гардид. Натиҷаи солони театр 57 намоишнома ва шумораи тамошобинонаш бошад 6000 нафарро ташкил медиҳад.¹

Театри мусикӣ - мазҳакавии шаҳри Қӯрғонтеппа барои сазовор пешвоз гирифтани чашни 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон чорабиниҳои фарҳангию ҳунари дар байни оммаи меҳнаткашон созмон доданд. Бо ин мақсад тибқи нақшаи кории театр дар давоми сол намоишномаҳои зеринро рӯи сахна оварданд: асари С. Сафаров «Зангирии корипочо» мазҳакаи мусикии ачиби тамошобоб, ки дар он зиндагии баъзе мардоне, ки ба макру найранги занони бадфеъл гирифтгор шудаанд, қисса мекунад, асарҳои завқу тарбияи бачагондоштаи «Мочарои обкашон»-и З. Ибод, «Ханда - ханда» ва «Табассуми бобо Ҳасан» аз рӯи асари драматургон А. Азимова ва З. Ибод (таҳиягар А. Абдуллоев), «Афсонаҳои солинав»-и Х. Давлатов (таҳиягарон А. Азимов ва А. Абдуллоев). Ҳамзамон намоишномаи «Аршин мол - олан»-и У. Ҳочибеков ва «Мочарои обкашон»-и З. Ибод қариб, ки дар ҳамаи ноҳияҳои вилояти Хатлон, инчунин дар ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринав ва шаҳри Душанбе низ намоиш дода шуд.² Дар ин сол театр дар чандин чорабиниҳо, аз ҷумла «Таъсисҳои Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Иди занон», «Иди Наврӯз», «Рӯзи конститутсия» ва ғайраҳо барномаҳои консертӣ намоишномаҳо таҳия намуда, манзури хаводорони санъат

¹БҶ РҶВХ // Ҳисоботи хаттӣ оиди чамъбасти фаъолияти идораи фарҳанги вилояти Хатлон дар соли 2001. - В. 2.

²БҶ РҶВХ // Ахборот оиди фаъолияти идораи фарҳанги вилояти Хатлон дар нӯҳ моҳи соли 2001. - В. 3.

гардониданд. Дар соли 2001 ба хазинаи театр 2500 сомони ворид гардид, ҳамчунин 23 нафар ба кор қабул шуданд, ки аз ин 10-тояш кормандони эҷодӣ мебошанд.¹

Хушбахтона, бо ташкили давлати соҳибистиклол сарфи назар аз мушкилиҳои давраи гузариш ва кумаку дастгириҳои ҳамешагии давлату ҳукумат, рушди ин соҳа зина ба зина беҳтар гардид. Муассисаҳои номбурда ҳочату хостаҳои фарҳангии сокинонро ба тадриҷ таъмин намуда, фазои фарҳангӣ ва ҳунари миллии кишвари моро пурра дар дохил ва дар арсаи байналмиллӣ муаррифӣ менамоянд. Ҳамзамон, боиси хушнудист, ки бо мақсади рушди санъати театри ва тарбияи маънавии ҷомеа соли 2003 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ноҳияи Данғара Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ - драмавӣ таъсис дода шуд.

Театрҳо тавассути таҳия намудани асарҳои наву ҷолиби диданӣ, барномаҳои рангини концертӣ, сафарҳои ҳунари, инчунин иштироки ғаёлона дар озмуну фестивалҳои дохилию хориҷӣ ба натиҷаҳои назаррас муваффақ гардиданд.

Ин гувоҳи он аст, ки назар ба даҳсолаи аввал дар даҳсолаи дуҷуми истиқлолият, сатҳу сифат дар қори театрҳои номбурда беҳтар гаштааст. Новобаста аз ин, таҳлилҳо нишон дод, ки дар давраи мавриди таҳқиқ дар ғаёлияти театрҳои касбии вилояти Хатлон норасоӣҳо ба назар мерасанд, ки ин пеш аз ҳама, ба мушкилоти молиявӣ ниёз доштани онҳост. Базаи моддию техникаи ин муассисаҳо кӯҳна гардида, асбобҳои истифодашаванда фарсӯдаю корхӯрда гардидаанд. Таҷҳизоти техникӣ ва технологияҳои навин дар театрҳо бо сабаби нархи гарон доштани камтар қорӣ карда шудааст. Вобаста ба маҳдуд будани имконоти бучетӣ ва дигар монеаҳо, аз ҷумла набудани сарпарастон, ҳамчунин ҳуди театрҳо ҳам имкони харидорӣ намудани онҳоро надоранд. Барои таҳияи асарҳои нав ба нав маблағҳои ҷудошаванда камӣ мекунад. Ҳамзамон ҷиҳозҳои сахнавӣ (декоратсияҳо), либосу реквизитҳои солҳои пешин тайёркардашуда вобаста ба пайи ҳам, солҳои тӯлонӣ истифодашуданашон фарсуда гардидаанд.

Яке аз мушкилотҳои дигари театрҳо ин бо манзили муваққатӣ ва доимӣ таъмин намудани қисмате аз ҳунармандони театрҳо мебошанд. Албатта, ин норасоиву камбудихо дар пешрафти ғаёлияти театрҳои касбии вилоят ва болобурдани хизматрасонии фарҳангӣ ба мардум таъсири манфии худро мерасонад. Бинобар ин, сатҳу сифати ғаёлияти театрҳои касбии вилояти Хатлон ҳоло ҳам ба талабот пурра ҷавобгӯ нест. Ин масъала низ таҳлили ҷиддӣ ва ҳаматарафаро металабад.

¹БҶ РҶВХ // Ҳисобот оиди ғаёлияти театрҳои касбӣ ва мардумии шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон дар соли 2002. - В. 2-3.

Дар зербоби сеюм, ки **“Иштироки театрҳои касбии вилоят дар азназаргузарониҳо ва озмунҳои ҷумҳуриявӣ ва байналхалқӣ”** ном дорад, масъалаи ширкати театрҳои касбии вилоят дар озмунҳои ҷумҳуриявӣ ва байналхалқӣ баррасӣ гардидааст.

Диссертант қайд менамояд, ки дар даврони истиқлолият соҳаи фарҳанг ҳамчун таҷассумгари симои маънавии халқ, муттаҳидсозандаи нерӯи ақлониву зехнӣ, баёнгари таърихи гузаштаву муосир, одобу ахлоқи ҳамида ва дигар муқаддасоти миллӣ дар ҷома мақоми арзанда касб намуд. Маҳз дар солҳои истиқлолият бо азму талошҳои аҳли фарҳанги кишвар баргузориҳои ҷашновороҳо, аз қабили Фестивал – озмуни театрии «Парасту», фестивали ҷумҳуриявии театрҳои касбӣ, фестивалҳои байналмилалӣ театрии «Наврӯз», «Ҷодари ҳаёл» ва амсоли инҳо ба ҳукми анъана даромада, ҳамасола баргузор мегарданд ва ҳамчун як кишвари тамаддунофари фарҳангсоз шинохта шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунанд.

Пайдост, ки шуруъ аз 20 март соли 1988 ин ҷониб дар ҷумҳурӣ Фестивал-озмуни ҷумҳуриявии театрҳои касбӣ бо номи «Парасту» бо ташаббуси Вазорати фарҳанг ва Иттифоқи арбобони театрии Тоҷикистон дар ду сол як маротиба баргузор мешавад, ки дар он театрҳои касбии ҷумҳурӣ бо намоишҳои худ ширкат меварзанд.¹ Театрҳои касбии вилояти Хатлон низ пайваста дар озмуни зикргардида бо намоишномаҳои тозаҷод иштирок намуда, таъби ҳаводорони санъати касбиरो болида мегардонанд.

Аз 22 то 30 март соли 1991 дар диёри бостонии Хатлонзамин озмуни ҷумҳуриявии «Парасту-1991» гузаронида шуд, ки дар он аксарияти театрҳои ҷумҳурӣ иштирок карданд. Театрҳои касбии вилоят бо намоишномаҳои рангини худ иштирокдори ин озмун буданд.

Дар асоси мактуби Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10.04.2019, №1-02/85, аз таърихи 15 апрел то 22-юми апрели соли 2019 дар шаҳри Душанбе Фестивал-озмуни ҷумҳуриявии театрҳои касбӣ «Парасту-2019» бахшида ба истиқболи «30-солагии Истиқлолияти Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» баргузор гардид. Дар ин ҳамоиш 18 театри касбии ҷумҳурӣ ширкат варзида, бехтарини намоишномаи таҳиякардаи худро ба мухлисону ҳайати ҳакамон тақдим намуданд.

Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ - драмавии ноҳияи Данғара намоишномаи «Баҳори Фаронса»-и Т. Маҳмадризоев дар таҳияи С. Додарбеков, Театри мусиқӣ – мазҳакавии ба номи Ато Муҳаммадҷонови шаҳри Бохтар намоишномаи «Карим-девона», аз рӯи асари Тураҳон Аҳмадхонов дар таҳияи коргардон Қурбонмуҳаммад Шукуров, Театри вилоятӣ мазҳакаи мусиқӣ ба

¹ Амроев, У. М. Таърихи ташаккулёбии театри касбии тоҷик / У. Амроев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. - №6. – С. 80 - 84.

номи Сайдалӣ Вализодаи шаҳри Кӯлоб аз рӯи асари Ҷумъа Қуддус намоишномаи «Баҳори Ваҳдат»-ро дар таҳияи Одиназода Раҳмонали ва Театри вилоятии лӯхтаки «Афсона»-и шаҳри Бохтар намоишномаи «Бурёқубони харгӯшак»-ро аз рӯи асари Хайрулло Давлатов дар таҳияи Абдурахим Абдурахмонов пешниҳод намуданд.¹

Дар ҷамбасти озмун ҳунармандони Театри Ато Муҳаммадҷонови шаҳри Бохтар сазовори ҷойи сеюм ва когардони Театри вилоятии лӯхтаки «Афсона»-и шаҳри Бохтар Абдурахим Абдурахмонов сазовори Диплом «Барои бехтарин дебюти коргардонӣ» мегарданд.²

Аз санаи 19 то 25 майи соли 2021 бахшида ба 30-солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон Фестивал-озмуни ҷумҳуриявии театрҳои касбии ҷумҳурӣ «Парасту-2021» дар шаҳри Душанбе баргузор шуд. Дар ин ҳамоиш 11 театри касбии кишвар ширкат дошт. Дар ҷашвора - озмуни имсолаи «Парасту» театрҳои касбии вилояти Хатлон, дастовардҳои тозаҷоди худро пешкаши муҳлисон ва мутахассисони пойтахт гардониданд. Бояд қайд намуд, ки дар ин озмун фақат ду театри касбии вилояти Хатлон роҳ ёфта буданд. Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ-драмавии ноҳияи Данғара намоишномаи «Даҳ рӯзи генерал Шерак»-и И.Усмонов дар таҳияи С. Додарбеков ва Театри мусиқӣ - мазҳакавии ба номи Ато Муҳаммадҷонови шаҳри Бохтар намоишномаи «Бежан ва Манижа»-ро аз рӯи асари ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ (940-1020) дар таҳияи Б. Қурбонзода пешкаши ҳакамону муҳлисон гардониданд. Дар ҷамбаст баъди ҳулосабароии ҳаياتи ҳакамон ҷойи дуюмро муносиби театри шаҳри Бохтар донистанд. Ҳамзамон барои интиҳоби мавзӯ бобати тарғиби ғояҳои ватандӯстӣ ва ваҳдату ягонагӣ, ҷоизаи махсуси ҳаياتи ҳакамон ба театри ҷумҳуриявии мусиқӣ - драмавии ноҳияи Данғара супорида мешавад.³

Ҳамин тавр, солҳои соҳибистиклолӣ вазъи иқтисодӣ – иҷтимоии ҷумҳурӣ бехтар гашта, маблағгузорӣ ба соҳаи фарҳанг зиёд гардид. Дар ин давра барои иштироки ҳунармандони тоҷик дар озмуну фестивалҳои байналмилалӣ шароити мусоид фароҳам оварда шуд.

ХУЛОСА

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар замони Ҳукумати Шуравӣ барои рушду такомули санъати касбӣ ва фарҳанги миллии тоҷик диққати хоса дода мешуд. Бо

¹БҶ РҶВХ // Ҳисобот оид ба фаъолияти Раёсати фарҳанги мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ва сохторҳои тобеи он дар соли 2019. - В. 5.

²БҶ РҶВХ // Ҳисобот оиди қору фаъолияти Театри вилоятии лӯхтаки «Афсона»-и шаҳри Бохтар дар ёздаҳ моҳи соли 2019. - В. 1.

³Фарзонаи Файзали. «Парасту-2021» // Ҷумҳурият. - 104 (24 211). - 27 майи соли 2021.

чалби васеи мардум чорабиниҳои фарҳангӣ – оммавӣ гузаронида, ҳамчун сохти ягона ба рушди минбаъдаи фарҳангии халқи тоҷик мусоидат менамуд. Зимни ин, барои пешрафти театр, ки дар низоми ҷамъиятии нав нақши муҳимро доро буда, яке аз шаклҳои нави маданият маҳсуб меёфт, аҳаммияти маҳсус дода шуда буд. Дар муттаҳидсозӣ ва фароҳам овардани шароити эҷодии ҳунармандон дар ҷумҳурии театрҳои касбӣ таъсис ёфтанд, ки дар рушди минбаъдаи санъати театрии тақони бузурге бахшиданд. Ҳамчунин баргузориҳои даҳаҳои санъати тоҷик, фестивал-озмунҳо ва сафарҳои ҳунари ба ҷумҳуриҳои бародарии собиқ Иттиҳоди Шуравӣ дар тарғиб ва муаррифии санъати миллии тоҷик бевоҳита таъсири пурбори бадеӣ гузошт [2-М; 4-М].

Дар ҷараёни таҳқиқот муайян шуд, ки аввали солҳои 90-уми асри ХХ муассисаҳои театрии кишвар моҳияти мавҷудаи худро дар набзи зиндагӣ ва рӯҳияи башардӯстии шаҳрвандон аз даст доданд. Ҷанги шаҳрвандӣ, вазъияти номуназзами фарҳангии ҷумҳуриӣ, паст шудани мавқеи ҷамъиятии аҳли адабу ҳунар ва паст гардидани сатҳи зиндагии мардум ба он оварда расонд, ки фазои эҷодию бадеии театрҳои касбии вилояти Хатлон оҳиста-оҳиста заиф гардад [1-М; 8-М].

Вазъи ғаёбияти театрҳои касбии вилояти Хатлон дар даҳсоли аввали соҳибистиклолӣ мушкил гардида, аксар мутахассисон бо сабабҳои гуногун ғаёбияти худро қатъ намуда, ба корҳои дигар гузаштанд. Ин мушкиливу масоили мавҷуда хусусияти моддӣ дошта, ба кам маблағгузори шудани муассисаҳо вобастагии зиёд дошт [1-М; 8-М].

Дар ин давра шумораи намоишҳои таҳиягардида ниҳоят кам гардид. Бухрони сиёсӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ, ки солҳои 90 – ум ҷумҳуриро фаро гирифта буд, бевоҳита ба театрҳои касбии ҷумҳуриӣ, бахусус театрҳои касбии вилояти Хатлон таъсири манфӣ расонид. Аз ҷумла шумораи тамошобинон коста гардида, базаи моддӣ – техникаи муассисаҳои фарҳангӣ заиф гардид ва дари бархе аз театрҳои касбии кишвар ба рӯи ҳаводоронашон баста шуд. Бояд зикр кард, ки ғаёбияти муассисаҳои мазкур дар замони шуравӣ дар сатҳи хеле хуб амалӣ гардида, талаботи маънавии ҷомеаро қомилан таъмин менамуд. Дар ҷараёни таҳқиқот муайян гардид, ки новобаста аз мушкилиҳои солҳои 90-ум дар оғози асри ХХІ театрҳои касбии вилоят, ғаёбияти худро то ҷое ба низоми дароварда, ҷӣ аз ҷиҳати касбият ва ҷӣ аз ҷиҳати репертуар дар қатори театрҳои касбии бонуфузи ҷумҳуриӣ шомил гардиданд [1-М; 2-М; 8-М].

Сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи фарҳанг ба амалӣ гардидани Барномаҳои гуногуни рушди соҳаи фарҳанг равона гардида, баҳри мусоидат намудан ба ривочу равнаки муассисаҳои театрии ва беҳдошти ҳолати онҳо таваҷҷуҳ зоҳир намуда, бо мақсади мукамалгардонии шароити моддӣ – техникаи

театрҳо аз ҳисоби Барномаҳои давлатӣ ба раёсату шубҳоҳои фарҳанги вилоят ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ чудо гардидани маблағҳои молиявӣ баҳри хариди таҷҳизотҳои техникӣ: компютерҳо, таҷҳизоти сабти овоз, баландгӯяҳо ва асбобҳои мусиқӣ равона гардидааст. Ҳамасола аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таъмиру азнавсозӣ, хариди либос, декоратсия ба театрҳо маблағҳои молиявӣ чудо мегарданд [1-М; 2-М; 6-М].

Ҳамчунин аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои асосии меъерӣ – ҳуқуқӣ оиди фаъолияти фарҳангӣ – маърифатӣ, ки дар заминаи ҳуҷҷатҳо ва конвенсияҳои меъерӣ – ҳуқуқии байналмилалӣ муназзам шуда буданд, қабул гардиданд [1-М].

Бо мақсади татбиқи амалии муқаррароти Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мамлакат «Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхисоси соҳаи фарҳанг, ҳунар ва таъбу нашр дар солҳои 2007-2010», Барномаи давлатии рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008 – 2015, Барномаи рушди санъати театри дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2019 ва «Барномаи давлатии тайёр кардани мутахассисони соҳаи фарҳанг, санъат ва таъбу нашри Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2018-2022» қабул гардиданд, ки дар пешрафти соҳаи санъати касбии тоҷик нақши мусбӣ гузоштанд.

Дар даврони соҳибистиклолӣ театрҳои касбии кишвар ҳамкорҳои байналмилалиро то ҷое ба роҳ монданд, ки минбаъд ба рушди санъати театри таконе тозае бахшид. Зимни ин, театрҳои касбии вилояти Хатлон бо намоишномаҳои таҳиякардашон иштирокдори фестивалҳои байналмилалӣ театри буда, муаррифгари санъати миллии тоҷикӣ гардидаанд. Ҳамзамон дар фестивалҳои сатҳи вилоятӣ ҷумҳуриявӣ иштироки фаъолона намуданд [1-М; 3-М; 5-М; 6-М].

Ҳадафи асосӣ аз баргузори фестивал - озмунҳо ба вучуд овардани шароити мусоиди корӣ барои фаъолияти хуби муассисаҳои театри, дарёфти чехраҳои нав, истеъдодҳои нав, вусъат бахшидан ба нерӯи эҷодии кормандон, хифзу равнақи анъанаҳои беҳтарини фарҳангӣ мебошад. Қобили зикр аст, ки имрӯзҳо ҳунармандони театрҳои касбии вилояти Хатлон дар офариниши асарҳои сахнавии мавзуан гуногун бо ҷоиҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ кадр гардида, фарҳангу ҳунари миллати тоҷикро ба ҷаҳониён муаррифи менамоянд [1-М; 3-М; 5-М; 6-М].

Таҳлилҳо собит месозанд, ки дар зарфи 30 соли соҳибистиклолӣ шумораи театрҳои касбӣ дар кишвар афзуда, дар рушди ин соҳа аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ тадбирҳои зарурӣ андешида шуда истодаанд. Агар соли 1991 дар кишвар 14 театри

касбӣ фаъолият мекард пас ин шумора дар соли 2021 ба 18 расидааст [1-М; 6-М].

Аз соли 2021 дар ҷумҳурӣ 18 театри касбӣ вучуд дорад, ки аз ин 6-то дар шаҳри Душанбе, 7-то дар вилояти Суғд, 1-то дар ВМКБ ва 4-то дар вилояти Хатлон бо мақсади қонеъ намудани талаботи маънавии ҷомеа фаъолият доранд. (Замимаи 13).

Тӯли солҳои соҳибистиклолӣ бо ибтиқори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар миқёси вилояти Хатлон ду театри касбӣ, Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ - драмавии ноҳияи Данғара ва Театри вилоятии лӯхтаки «Афсона»-и шаҳри Бохтар таъсис ёфтанд, ҳамчунин бинои наву замонавии Театри мусиқӣ –мазҳакавии ба номи Ато Муҳаммадҷони шаҳри Бохтар сохта ба истифода дода шуд, ки айни ҳол фаолияти натиҷабархаш дошта, дар инкишофи рӯшди санъати касбии тоҷик ва тарғибу ташвиқи он саҳми назаррас доранд [1-М].

Бояд таъкид кард, ки дар ин давра бо қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон силсилаи қонуну барномаҳои давлатӣ, асноди меъриии ҳуқуқии вобаста ба инкишофи минбаъдаи соҳаҳои фарҳанг - театр, барои таҳкими заминаи моддиву техникаии муассисаҳои фарҳанг, бунёди инфрасохтори муосири фарҳангӣ, татбиқи ҳуқуқи озодиҳои конститутсионии шаҳрвандон ҷиҳати истифода аз дастовардҳои соҳаи фарҳанги миллӣ ва умумибашарӣ мусоидат намуданд [3-М; 8-М].

Имрӯзҳо дар театрҳои касбии вилояти Хатлон наздики 300 нафар фаъолият доранд. Дар муассисаҳои мазкур 2 нафар Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон, 6 нафар Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон, 1 нафар дорандаи «Ордени Шараф», 5 нафар дорандаи медали «Ҳизмати шоиста», 1 нафар Корманди шоистаи Тоҷикистон қору фаъолият доранд. Ин нерӯи бузурги эҷодӣ тамоми кӯшишу ғайрати хешро баҳри рушди нумӯи фарҳанги миллӣ равона намуда, дар эҳёи суннатҳои мардумӣ ва ҳифзи хотираи таърихӣ саҳми арзанда гузошта истодаанд [1-М; 8-М].

2.Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Бо назардошти натиҷаи тадқиқоти рисола аз рӯйи омӯзиши таърихии театрҳои касбии вилояти Хатлон ва рушди минбаъдаи онҳо дар шароити соҳибистиклолии ҷумҳурӣ дар мувофиқа бо вазорату идораҳои дахлдор тақлифу пешниҳодҳои зерин ба назар гирифта шаванд:

- татбиқи самарабахши сиёсати фарҳангии давлат вобаста ба рушди санъати театри ва баланд бардоштани мақоми он дар ҷомеа;

- таҳияи барномаҳои давлатӣ вобаста ба рушди минбаъдаи театрҳои касбӣ;

- ҳангоми тартиб додани барномаи рушди минбаъдаи театрҳо чузъиёти судманд оиди сохтмони театр дар вилоят ба назар гирифта шавад;

- ташкили мунтазами сафарҳои эҷодии театру дастаҳои мусиқии музофотӣ дар пойтахт ва маркази вилоят, шаҳру ноҳияҳои чумхурӣ, тарғиб ва намоиш додани дастовардҳои эҷодии театрию мусиқии чумхурӣ тавассути матбуоти давлатӣ, ҳамчунин баргузор намудани фестивалҳои театрий, озмунҳо баҳри қонеъ гардонидани ниёзҳои фарҳангии ҷомеа;

- вобаста ба роҳҳои баланд бардоштани сатҳи касбии ҳунармандони театрҳои касбии вилоят аз ҷониби Вазорати фарҳанг, барпо намудани курсҳои омӯзишӣ ва такмили ихтисоси ҳунарпешагон дар театрҳои дохил ва хориҷи кишвар, инчунин таҳсили ҷавонони соҳибистеъдод дар муассисаҳои олии театрии хориҷ;

- ташкили фестивалҳои байналмилалӣ театрҳо ҳамчун яке аз воситаҳои рушди равобити фарҳангӣ ва ҳамкорӣ бо анҷуманҳои театрии ҷаҳон;

- мучаҳҳаз гардонидани сахнаи театрҳо бо таҷҳизотҳои нави муосир аз қабилӣ: бо асбобҳои нурафкан таъмин намудани сахна ва воситаҳои техникӣ тақвиятдиҳандаи овоз (баландгӯяк);

- таъсис додани студияҳои бачагона, наврасон дар назди театрҳо, баҳусус дар театри Кӯлоб;

- баланд бардоштани музди меҳнати кормандони театрий, инчунин андешидани чораҳои зарурӣ бо мақсади беҳтар гардидани сатҳи иҷтимоии онҳо аз қабилӣ ҷудо намудани китъаҳои замин ва ё хобгоҳҳо;

- ҳангоми муҳокима ва таълифи асарҳои нави сахнавӣ, талаботи ҷиддӣ нисбат ба интиҳоби асар, ки муҳтавои он ифодагару инъикоскунандаи рӯҳияи қавӣ, ҳаёти осудаи миллати тоҷик ва ба завқу ҳаваси бинанда бошад;

- ташкил ва гузаронидани семинарҳои коргардонон, драматургон, иҷрогарон, рассомони театрҳо;

- қавӣ намудани базаи моддию техникӣ муассисаҳои театрий ва санъат, ҳавасмандгардонии фаъолияти метсенатӣ, сарпарсатӣ ва спонсорӣ;

- тавассути ташкил намудани сафарҳои устодон гузаронидани тренингҳои касбии актёрон оид ба масоили эҷодию иҷроӣ;

- таъмини ҳамкорӣ самарабахши мутақобилаи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва муассисаҳои фарҳангу санъат;

- таъсиси гурӯҳи лӯхтабоз дар факултаи санъати - театрии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати ба номи М. Турсунзода;

- андешидани тадбирҳо бобати фаъолияти минбаъдаи муназзами муассисаҳои театрий, азнавсозӣ ва мукамалгардонии

мундариҷа, сохтор ва шаклҳои ғаёлияти он бо дарназардошти таҷрибаи ҷаҳонӣ.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶҶИ МАВЗҶИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. Амроев, У. Театри зодаи истиқлол // Ш. Шарифов, У. Амроев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2019. - №6. – С. 112 - 117.

[2-М]. Амроев, У. М. Таърихи ташаккулёбии театри касбии тоҷик / У. Амроев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. - №6. – С. 80 - 84.

[3-М]. Амроев, У. Марде дар дунёи ҳунар / У. Амроев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. - №10. – С. 134 - 139.

[4-М]. Амроев, У. Состояние профессиональных театров Хатлонского областа в годы Великой отечественной Войны (1941-1945) / У. Амроев // Вестник Педагогического университета имени С. Айни (научный журнал). – 2021. - № 3 (92). – С. 269 - 272.

[5-М]. Амроев, У. Гулҷеҳра Содикова ва анъанаи иҷроии мусикии мардумӣ / У. Амроев // Муаррих (маҷаллаи илмӣ - назариявӣ). - 2022. - №2 (30). – С. 163 - 169.

[6-М]. Амроев, У. Тӯйдӣ Бобиева ва бунёди театри дар Кӯлоб / А. Раҷабов, У. Амроев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - 2023. - №12. Ҷ. 1. – С. 113 - 117.

Мақолаҳои дар дигар нашрияҳо ба таъбарисида:

[7-М]. Амроев, У. Актриса ва корғузори созанда / У. Амроев // Мизғирдии байналмилалӣ илмӣ дар мавзӯи «Нақш ва ҷойгоҳи зан дар ташаккул ва пешрафти фарҳанги бадеӣ: анъана ва имрӯз» баҳшида ба 70-умин зодрӯзи Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон Мастона Эргашева (Иттифоқи композиторони Тоҷикистон, 28 октябри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 210 -217.

[8-М]. Амроев, У. Вазъи имрӯзаи муассисаҳои фарҳангии вилояти Хатлон дар даврони соҳибистиклолӣ/ У. Амроев // Маводҳои конференсияи ҳафтуми байналмилалӣ илмӣ «Нақши олимони ҷавон дар рушди илм, инноватсия ва технология» дар доираи ҷаласаи 36-уми Шурои Ассотсиатсияи байналмилалӣ Академияи илмҳо. Шурои олимони ҷавони Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (19 - 20 декабри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 227 - 235.

[9-М]. Амроев, У. Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон – эъмори давлати навини миллии халқи тоҷик / У. Амроев // Маводи конференсияи илмӣ – назариявӣ ҷумҳуриявӣ

дар мавзӯи «Аҳаммияти таърихии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мустаҳкам гардонидани пояҳои истиқлоли давлатӣ» бахшида ба 30 - солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни, 15 ноябри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 299 - 302.

[10-М]. Амроев, У. Истиқлолият ва бунёди театри касбии Данғара / У. Амроев // Маводҳои 71-мин конференсияи илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «Инноватсия дар тиб – аз илм ба амалия» (Донишгоҳи тиббии Тоҷикистон ба номи А.Сино 1 декабри 2023). – Душанбе, 2023. - С. 219 - 221.

[11-М]. Амроев, У. Аввалин санъатшинос ва мардумшиноси тоҷик / У. Амроев // Ташаккул ва пешрафти санъатшиносӣ дар Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. - С. 370 - 378.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ
ИМЕНИ АХМАДА ДОНИША**

УДК:370 (091) (575:34)

На правах рукописи

АМРОЕВ УМЕДДЖОН МАМАДХОНОВИЧ

**ИСТОРИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ТЕАТРОВ
ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В
ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ (1991-2021)**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени кандидата
исторических наук по специальности 07.00.02 –Отечественная
история (история таджикского народа)**

Душанбе-2024

Работа выполнена в Отделе истории искусств Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша НАНТ

**Научный
руководитель:**

Раджабов Аскарали – доктор исторических наук, профессор, заведующий Отдела истории искусств Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша НАНТ

**Официальные
оппоненты:**

Набизода Ваххаб Машраб – доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова

Таваров Мухамадullo Султонович – кандидат исторических наук, руководитель отдела информации официального издания Республики Таджикистан – газеты «Джумхурият»

**Ведущая
организация:**

Таджикский государственный институт культуры и искусств имени М. Турсунзаде

Защита состоится 13 июня 2024 года в 15.00 часов на заседании диссертационного совета 6D.КOA-035 по защите диссертаций на соискание ученой степени кандидата исторических наук и доктора исторических наук при Институте истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана, по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в Центральной научной библиотеке имени Индиры Ганди Национальной академии наук Таджикистана (734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33) и на официальном сайте Института истории, археологии и этнографии им. Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана (www.institute-history.tj)

Автореферат разослан “ _____ ” _____ 2024 года

**Ученый секретарь
Диссертационного совета,
доктор исторических наук**

Иброхимов М.Ф.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. 9 сентября 1991 Республика Таджикистан, став независимой страной, приступила к созданию новых элементов государственности и укреплению своего суверенитета. В этом контексте укрепление национального самосознания и глубокое изучение истории и культуры народа, считающиеся одним из важнейших направлений в укреплении независимого государства, превратились в первостепенную задачу государства и правительства. Учитывая очевидную значимость профессиональных театров в социально – политической и культурной жизни современности и становлении национальной идентичности, особое внимание было уделено их созданию и совершенствованию.

Хотя процесс становления и развития профессиональных театров приходится на советский период, но необходимость в последовательном и целенаправленном изучении, и исследовании истории театров возникла после обретения государственной независимости. Поэтому, доступные документальные первоисточники и их рассмотрение с хронологической точки зрения, способствовали тому, чтобы мы обратили наше внимание на комплексное исследование истории профессиональных театров Хатлонской области.

Становление профессионального таджикского театра приходится на 1924-1929 годы. Первый профессиональный таджикский театр образован в 1929 году по инициативе и под непосредственным руководством Хомида Махмудова (1900-1977 гг.)¹

В 1934 году в Таджикистане были созданы Канибадамский, Науский (Спитамен), Аштский, Уратюбинский (Истаравшан), Пенджикентский, Шахринавский, Кулябский и Курган -тюбинский районные театры.²

В 1954 - 1956 годах в республике функционировали 8 профессиональных театров, в том числе 4 республиканских и 4 областных, одним из которых считался Кулябский драматический театр.³

В 80-х годах XX века в республике функционировали 13 профессиональных театров, из них 2 театра в Хатлонской области⁴.

Гражданская война, политический и экономический кризис 90 –х годов, охватившая независимый Таджикистан, детально ухудшили деятельность профессиональных театров Таджикистане.

¹Нурджанов, Н. Таджикский театр (очерк истории). - М., 1968. - С. 35-36.

²ФБ ХКТ дар назди КМ ХКИШ. - Ф. 3. – Р.109. - Д. 59. - В. 40.

³ТА МК РТ // Справка по делам искусство при совета министров ССР. О состоянии искусство в Таджикистане. – 1954-56. - №119. – Л. 3-6.

⁴ТА МК РТ // Сводный отчёт деятельности театров Тадж. ССР за 1-й полугодие 1989. - Л. 2.

К сожалению, начиная с 1992 года, некоторое время профессиональные театры Хатлонской области столкнулись со многими трудностями. Нестабильная обстановка в республике и вооруженные столкновения, особенно в Курган – тюбинской зоне Хатлонской области, а также тревожное время, неприятие представителей литературы и культуры привели к застою деятельности профессиональных театров Хатлонской области.

За годы независимости республики, несмотря на многочисленные возникшие проблемы, театральное искусство достигло большого прогресса. Независимость не только открыла перед театром новые творческие возможности, но и стала серьезным экзаменом в сохранении этого высокого искусства и повышении уровня профессионального мастерства и навыков.

По велению времени, театр обратился к новым темам, таким как исторические вопросы, направленные на укрепление исторической памяти народа и пробуждение национальной гордости. Также театры, обратившись к возрождению традиций народных театров и актуальным проблемам, добились заметных творческих успехов.

Изучение процессов развития профессиональных театров Хатлонской области в условиях социально – экономического времени, пересмотр их исторического процесса в советское время, а также его связи с обществом являются одним из наиболее актуальных вопросов, требующих решения в историографии современного Таджикистана. Исследование данной темы, прежде всего, освещают для нас неясные страницы истории.

Анализ показывает, что по целому ряду причин история образования и ход развития театров Хатлонской области до сих пор неясен, также в изучении истории театров существуют ряд проблем и задач. Теперь настало время, чтобы история развития профессиональных театров Хатлонской области отдельно и комплексно стала предметом специального научного исследования. На наш взгляд, научное рассмотрение этой темы будет способствовать дальнейшему развитию театров области.

Важность исследуемой нами темы в том, что деятельность профессиональных театров Хатлонской области (1991 – 2021) до сих пор не рассматривалась как отдельное историческое исследование. Поэтому комплексное изучение деятельности профессиональных театров Хатлонской области в период независимости является актуальным для настоящего диссертационного исследования.

Степень исследования научной темы. Изучение истории профессиональных театров Хатлонской области в период независимости Республики Таджикистан имеет особое значение. Сбор материалов, нормативно - правовые акты, данные архивов культурных учреждений и написание статей, в первую очередь,

позволяют объективно и всесторонне рассмотреть состояние профессиональных театров Хатлонской области в исследуемый период. Также следует отметить, что деятельность профессиональных театров Хатлонской области до обретения независимости и в период независимости не являлась предметом специального исследования в качестве темы научной диссертации.

Несмотря на это, следует отметить, что история становления и развития профессиональных театров Хатлонской области отражена во многих исследованиях, монографиях и научных диссертациях, но до сих пор не проведен комплексный и всесторонний анализ этой темы. Разнообразие научной литературы позволяет нам сгруппировать её следующим образом:

Первая группа охватывает общую историческую литературу советского периода¹, в которой изложены различные мнения и взгляды, связанные с историей таджикского народа и культурного строительства. Эти источники охватывают интересные сведения по истории образования профессиональных театров Таджикистана. Автор в эту группу вводит также комплексные исследования, опубликованные в период независимости.²

Во вторую группу вошла научная литература, которая непосредственно отражает историю культурного строительства Таджикистана³, а также исследования, посвященные истории театральных учреждений и мастерам сцен театров Хатлонской области.⁴

¹Львов, Н. Материалы к истории Таджикского театра // Труды государственного центрального музея имени А. А. Бахрушина. - Москва - Ленинград, 1941; Иркаев, М., Николаев, Ю., Шарипов, Я. Очерки таърихи Тоҷикистони Советӣ. - Душанбе: Нашриёти Давлатии Тоҷикистон, 1969; История таджикского народа // Под ред. Б.А. Антоненко. - М.: Наука, 1964. - Том III.

²Рахмонов, Э. Фарханг ҳасти миллат аст. // - Душанбе: Матбуот, 2005; Рахмонов, Э. Ватани худро дӯст доред, кадр кунед ва хифз намоед. - Душанбе: Деваштич, 2005; История таджикского народа. Новейшая история (1941-2010 гг.). Т. VI / под общей ред. Р.М. Масова. - Душанбе, 2011.

³Из истории культурного строительства в Таджикистане (1924 - 1941гг.). - в двух томах. Том. I. / Под редакцией академика АН Тадж. ССР З. Ш. Раджабова. - Душанбе. Ирфон, 1966; Из истории культурного строительства в Таджикистане (1941-1960 гг.). - Душанбе; Ирфон, 1972. -Т.2; Иркаев, М. Очерки таърихи Тоҷикистони Советӣ / М. Иркаев, Ю. Николаев, Я. Шарипов. - Душанбе: Нашриёти Давлатии Тоҷикистон, 1969; Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷ. VII. - Душанбе, 1987; Шукуров, М. Р. История культурной жизни советского Таджикистана (1917-1941гг.). Ч. I. - Душанбе: Ирфон, 1970.

⁴Нурджанов, Н. Таджикский народный театр по материалам Кулябской области. - М., 1956; Назаров, М. Санъати халқи тоҷик - Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1961; Нурджанов, Н.Х. История таджикского советского театра (1917 - 1941). - Душанбе: Дониш, 1967; Нурджанов, Н. Таджикский театр. Очерк истории. - Москва: Искусство, 1968; Нурҷонов, Н. Ним асри пурсамар. - Душанбе: Ирфон, 1980; Нурҷонов, Н. Муҳаммадҷон Қосимов. - Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1983; Аюбӣ, С. Ним асри тарбияи завқ. - Кӯлоб, 1988; Нурджанов, Н.Х. История таджикского советского театра (1941-1957). - Душанбе: Дониш, 1990; От «Парасту» к «Наврӯзу» (Хроника театральных фестивалей). - Душанбе, 1990; Ҳасанзод, С. Парастухои сахна, Кӯлоб, 1992;

В третью группу вошли исследования, посвященные истории становления и развития профессиональных театров Таджикистана в период независимости.

В исследовании Каримовой Р. Н. “История развития культуры Таджикистана в годы независимости (1991-2011 гг.)”¹ предоставлены сведения по деятельности некоторых профессиональных театров в конце XX – нач. XXI века.

В связи с исследованием Хотамова Н. Б. “Социально – экономическое исследование в Таджикистане в период независимости (1991 - 2006)”² и Аламова Х. Н. – “Культурная и социально–экономическая жизнь Хатлонской области в период независимости (1991 – 2015)”³ в краткой форме рассмотрено экономическое положение Республики Таджикистан и Хатлонской области в период независимости. В указанных работах также отражено экономическое состояние культурных учреждений.

Исследователями также написаны научные диссертации, посвященные отдельным трудностям, возникающим при изучении истории профессиональных театров и различных отраслей культуры в период независимости.

В диссертации Акрамовой С. Х. – “История изучения музыкальной культуры Таджикистана (1946 – 2015 гг.)”⁴ характеризуется деятельность профессиональных театров

Ёдгорӣ, Н. Ноҳияи Москва - 50 сол. – Душанбе: Афсона, 1999; Нурҷонов, Н. Хайри Назарова. - Душанбе: Адиб, 1999; Икромов, И. Одинаи Хошим. – Душанбе, 2001; Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Ҷ. III. – Душанбе, 2004; Энциклопедияи Кӯлоб, - Душанбе, 2006; Набиева, Р., Зикриёев, Ф., Зикриёева, М. Тоҷикистон дар асри XX ва ибтидои асри XXI – Душанбе: Матбуот, 2008; Ашӯр, Ф. Мунаввара Аминова. Даргоҳи ҳунар (бахшида ба 70-солагии Театри вилоятии мазхакаи мусиқии ба номи С. Вализодаи шаҳри Кӯлоб). – Душанбе, 2008; Набиева, Р., Зикриёев, Ф., Зикриёева, М. Таърихи халқи тоҷик. (Китоби дарсӣ). – Душанбе: Собириён, 2010; Нурҷонов, Н. Мактаби актёри тоҷик. – Душанбе, 2011; Энциклопедияи Фарҳор. – Душанбе: Ирфон, 2011; Хотамов, Н., Довудӣ, Д., Муллоҷонов, С., Исоматов, М. Таърихи халқи тоҷик. (Китоби дарсӣ). – Душанбе: Ашӯриён, 2019; Кабутов, З., Махсумов, М. Театри чумхуриявии мусиқӣ – драмавии ноҳияи Данғара. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2013; Миrows, М. Афғонистон пойгоҳи меҳр (хотираҳо ва мулоҳиза). - Душанбе: Адиб, 2013; Ибод, З. Кохи ҳунари Вахшон. – Қўрғонтеппа: Қўрғонтеппа, 2013; Миrows, М. Равшангари дилҳо – Душанбе: Адиб, 2017; Ҳафизов, А. Нуктае аз таърихи Кӯлоб ва соҳибунвоҷҳои соҳаи фарҳанги он. - Душанбе, 2018; Табаров, М. Театр и независимость. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010; Табаров, М. Театри ҷавони Тоҷикистон (ҷустуҷӯҳои эҷодӣ). - Душанбе, 2020; Раҷабов, А. Хориқаи Ҳомид Маҳмудов. – Душанбе, 2021; Маҳмудов, Б. Маҳмуднома. Бунёдор. – Душанбе: Истеъдод, 2021.

¹ Каримова, Р.Н. История развития культуры Таджикистана в годы независимости (1991-2011 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук.– Душанбе, 2012.

²Хотамов, Н.Б. Социально-экономические преобразования в Республике Таджикистан в период суверенитета (1991-2006 гг.) – Душанбе, 2008.

³Аламов, Х.Н. Социально-экономическая и культурная жизнь Хатлонского области в период независимости Республики Таджикистан (1991-2015 гг.) – Душанбе, 2018.

⁴Акрамова, С. Х. История изучения музыкальной культуры Таджикистана (1946 - 2015 гг.): Дис. ... докт. ист. наук.– Душанбе, 2018.

Таджикистана в 20 -30 годах XX века. В третьем разделе четвертой главы исследования в какой – то степени освещается деятельность таджикских музыкальных театров в советский период.

Исследователь Табаров М. С. в своей диссертации «Отражение исторических событий в современной таджикской театральной культуре в годы независимости»¹ дает информацию по истории культурного строительства и развития творческой деятельности современных таджикских театров.

В диссертации Эдгара Е. Р. «Режиссёрское искусство Таджикистана 80- 90-х годов XX века»² исследуются вопросы становления и развития режиссерского искусства в Таджикистане, а также показы спектаклей на сценах таджикских театров в конце XX века. Вторая глава указанной диссертации посвящена вопросам, относящимся к республиканскому фестивалю – конкурсу “Парасту” в 1988 - 1991 гг. и результатам этого конкурса.

Вышеуказанные диссертации, охватывающие в основном вопросы истории культуры таджикского народа в годы независимости, выражают различные мнения, но в них отсутствуют подробные сведения, посвященные истории профессиональных театров Хатлонской области.

Авторы диссертаций обходятся указанием некоторых аспектов истории профессиональных театров Хатлонской области, поэтому возникает вопрос о необходимости комплексного изучения истории профессиональных театров Хатлонской области в годы независимости.

К этой группе можно отнести также статьи С. Шосаидова, А. Абдурахмонова, Т. Мамадризова, Ш. Шарифова³ и др. Труды указанных авторов использованы в процессе изучения исследуемой темы.

Процессу формирования и эволюции профессиональных театров Хатлонской области посвящены статьи, опубликованные в периодической печати. Электронные материалы и социальные сети

¹ Табаров, М. С. Отражение исторических событий в современной таджикской театральной культуре (годы независимости): Дис. ... канд. ист. наук. – Душанбе, 2006.

² Эдгар, Е. Р. Режиссёрское искусство Таджикистана 80-х и 90-х годов XX века: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Душанбе, 2004.

³ Шосаидов, С. (мачмӯаи мақолати мизи мудаваар). Вазият ва пешомадҳои татбиқи Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилоят ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ. – Душанбе, 2007; Абдурахмонов, А. «Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва мушкилоти амалигарди он дар соҳаи санъати театрӣ // Паёмномаи фарҳанг (мачаллаи илмию таҳлилий). – 2010. - №1 (13); Мамадризов, Т. Ҳамеша дар ҷустуҷӯ // Паёмномаи фарҳанг (мачаллаи илмию таҳлилий). – 2017. - №4 (40); Шарифов, Ш.Ҷ. Театр ва асолати он // Паёми ДДК ба номи А. Рудакий. - 2012. - №1-2(6-7); Шарифов, Ш.Ҷ. Саҳифаҳо аз таърихи театри ба номи С. Вализодаи ш. Кӯлоб // Паёми ДМТ. -2017. - №3/3; Шарифов, Ш.Ҷ., Амроев, У.М. Театри зодаи истиқлол // Паёми ДМТ. - 2019. - №7; Шарифов, Ш.Ҷ. Аз таърихи ташаққул ва инкишофи театрҳои халқии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон // Паёми ДМТ. - 2017. - №3/7 (қисми 2).

предоставляют необходимые сведения, которые исследованы автором диссертации.

Связь диссертации с программами (проектами) и научными темами. Диссертационное исследование выполнено в рамках реализации перспективного плана научно – исследовательских работ Отдела истории культуры Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша под названием “История культуры таджикского народа (современный период) на 2016-2021”.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Цель и задачи исследования. Основная цель исследования – это комплексное изучение истории профессиональных театров Хатлонской области и определение особенностей функциональных задач этих учреждений в годы государственной независимости.

Основная цель исследования направлена на решение следующих задач:

- взгляд на историю образования профессиональных театров Хатлонской области в советский период;
- анализ особенностей и роли профессиональных театров Хатлонской области в развитии культурного уровня общества;
- определение особенностей в деятельности профессиональных театров Хатлонской области в исследуемый период;
- определение состояния профессиональных театров области в период гражданской войны;
- вклад Правительства Республики Таджикистан и исполнительных органов местной государственной власти Хатлонской области в восстановление и развитие профессиональных театров области;
- анализ достижений и проблем, требующих своего решения в становлении и развитии профессиональных театров в годы независимости;

Объект исследования – это деятельность профессиональных театров Хатлонской области (1991-2021) и их место в развитии культуры в годы независимости республики.

Предмет исследования – это определение роли и места профессиональных театров, состояние этих учреждений, а также проблем, требующих решения в годы независимости Таджикистана.

Хронологические рамки исследования охватывают период с 1991 по 2021 годы, где показаны история профессиональных театров Хатлонской области за 30 лет независимости Таджикистана.

Методологические основы - исследования адаптированы к поставленным целям и задачам. Автор, опираясь в основном на историческую объективность, принципы и методы исторического исследования, объективно и аргументированно проанализировал

процесс изучения истории и развития профессиональных театров Хатлонской области в период независимости.

В результате анализа вопросов, в зависимости от задач и характера исследовательской работы, использовались различные методы: изучения фактов и архивных материалов, а также историко-сравнительный, историко-типологический, историко-систематический, сравнительно-исторический и проблемно - аналитический.

Источниковедческая база исследования. Используемые первоисточники и источники можно разделить на следующие группы:

Первую группу составляют большое количество фондовых материалов, прежде всего, материалы архива Министерства культуры Республики Таджикистан (МК РТ), документы филиала архива Коммунистической партии Таджикистана (ФА КПТ), Центрального государственного архива (ЦГА), текущего архива Управления культуры Хатлонской области (ТА УК ХО), архива отраслей культуры Кулябского региона Хатлонской области (АО УККРХО).

В документах перечисленных архивов обнаружены важные сведения, факты и большое количество статистических данных по истории деятельности профессиональных театров Хатлонской области, использованные в настоящей диссертации.

Кроме официальных источников в диссертации использованы отчеты Министерства культуры Республики Таджикистан, Управления культуры Хатлонской области, филиала Управления культуры в Кулябском регионе в 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1999, 2000, 2001, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 и 2021 гг. Изучены также материалы, опубликованные в центральных издательствах, в республиканских, областных, городских, отраслевых газетах и журналах, а также электронные материалы и интернет – ресурсы.

Вторая группа состоит из комплекса особых и обоснованных документальных данных, которые относятся к профессиональным театрам. Проанализированы также нормативно – правовые акты, в том числе: Закон Республики Таджикистан “О культуре”¹, Концепция развития культуры Республики Таджикистан²,

¹Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дар бораи фарҳанг аз 13 декабри соли 1997. № 519 // Паёми Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1997. – №23-24. – С. 352; (28.06.2011 с., №734); Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дар бораи театр ва ҷаҳолияти театрӣ аз 2 декабри соли 2002, таҳти № 80 // Сомонаи расмии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: - [http:// base.mmk.tj/ view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=92](http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=92).

²Концепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2005, таҳти № 501. – Душанбе: Матбуот, 2006.

постановления Правительства Республики Таджикистан¹, Программа реализации государственных программ в сфере культуры² и статистические данные.

Третья группа – это источники и материалы, непосредственно относящиеся к процессу формирования и деятельности профессиональных театров Хатлонской области, в том числе, отчеты о деятельности Управления культуры Министерства культуры Республики Таджикистан, данные о деятельности Управления культуры Хатлонской области, а также отдела культуры Кулябского региона.

Беседы с представителями искусства и культуры области - Мирзоватаном Мировым, Бурхониддином Раджабовым, Аловуддинином Абдуллоевым, Мехринисо Ходжибаевой, Махмадали Аюбовым, Толибджоном Бобоевым, Мухаммади Абдурасуловым, Мухаммадом Шомуддиновым, Худойназаром Тилавовым, Мирзо Рахмоновым, Аминой Табаровой, Рахмонали Одинаевым, Хайрулло Давлатовым, Нурали Исмаатовым, Махмадсаидом Махсумовым и другими можно считать важным источником в сфере изучения деятельности профессиональных театров.

Использование архивных материалов, официальных актов и документов, отчетов и мемуаров позволяют всесторонне изучить основные аспекты деятельности профессиональных театров Хатлонской области в период независимости.

¹Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2005, таҳти № 501 оиди Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон:// Сомонаи расмии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: - ([http // www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?rgn=7090](http://www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?rgn=7090)); Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июни соли 2006, таҳти № 239 оиди тасдиқи Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхитососи соҳаи фарҳанг, ҳунар ва таъбу нашр дар солҳои 2007-2010: // Сомонаи расмии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: - ([http //www.adlia.tj/base/show_doc.fwx? Rgn=11069](http://www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?Rgn=11069)); Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2007, таҳти № 85 оиди тасдиқи Барномаи давлатии рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008 – 2015: // Сомонаи расмии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: - [.http // www.adlia.tj/ base/ show_doc.fwx? Rgn=11050](http://www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?Rgn=11050)); Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2012, таҳти № 675 дар бораи тасдиқи Барномаи рушди санъати театри дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2019// --Сомонаи расмии Маркази миллии конунгузории назди Президенти Тоҷикистон - [http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail= &sanadID=444](http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=444).

²Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхитососи соҳаи фарҳанг, ҳунар ва таъбу нашр дар солҳои 2007-2010 аз 3 июни соли 2006, таҳти № 239 // Сомонаи расмии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: ([http // www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?Rgn=11068](http://www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?Rgn=11068)); Барномаи давлатии рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008 – 2015 // Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон: зери таҳрири Шерматов Ҷ. – Душанбе: Эҷод, 2007; Барномаи рушди санъати театри дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2019 аз 3 декабри соли 2012, таҳти № 675 // --Сомонаи расмии Маркази миллии конунгузории назди Президенти Тоҷикистон - [http:// base.mmk.tj/ view_sanadhoview.php? showdetail= &sanadID=445](http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=445).

Научная новизна исследования проявляется в том, что автор впервые в своем диссертационном исследовании изучает и анализирует деятельность профессиональных театров и стремится к тому, чтобы определить значение и роль этих учреждений в формировании духовности жителей области.

Наряду с этим, с научной точки зрения и на основе широких исторических источников, исследуется деятельность театров Хатлонской области.

Кроме того, следующие положения составляют новизну исследования;

- введены в научный оборот архивные материалы Министерства культуры Республики Таджикистан, Управления культуры Хатлонской области и отдела культуры Кулябского региона;

- комплексно исследована история профессиональных театров Хатлонской области в советский период;

- впервые в результате принятия государственных программ Правительством Республики Таджикистан, определены основные процессы дальнейшего развития профессиональных театров Хатлонской области в начале XXI века;

- определены функциональные задачи профессиональных театров Хатлонской области в годы гражданской войны, также на основе объективного анализа изучается сложное положение региона и дается оценка событиям, относящимся к исследуемому периоду;

- объективно рассмотрено участие профессиональных театров Хатлонской области в республиканских и международных фестиваль–конкурсах в исследуемый период;

- объективно проанализировано состояние профессиональных театров Хатлонской области в исследуемый период.

На защиту выносятся следующие положения:

- анализ архивных материалов и существующей литературы свидетельствуют о том, что первые профессиональные театры в Хатлонской области образовались и получили развитие именно в советский период;

- деятели культуры области принимали активное участие в международных фестиваль – конкурсах, они также достойно представили Таджикистан на мировой арене и вносили достойный вклад в этом деле;

- анализ архивных материалов свидетельствует о том, что профессиональные театры в первое десятилетие независимости Таджикистана пришли в упадок, серьезным образом ухудшилась их деятельность;

- в начале XXI века в Хатлонской области был образован театр республиканского уровня, вклад которого в духовном воспитании населения области значителен;

- после достижения национального единства начался новый этап в развитии культурных учреждений области;

- изучение деятельности профессиональных театров и рассмотрение проблем, требующих решений, играют заметную роль в дальнейшем развитии культуры области и республики;

- изучение театральных учреждений и вклад местных органов в их восстановление и сохранение;

- в период независимости Таджикистана в области были образованы новые культурные учреждения, которые играют важную роль в повышении духовной жизни общества;

-согласно сведениям архивных документов, профессиональные театры республиканского уровня в регионе, образованные в советский период, играют важную роль в расцвете культуры в республике;

- анализ деятельности профессиональных театров области и их участие в республиканских, и международных конкурсах определяют место их развития в культуре Таджикистана.

Теоретическое и практическое значение исследования заключается в том, что теоретический смысл и содержание диссертации, особенно культурные достижения, в дальнейшем могут быть использованы в качестве основных результатов при изучении процесса социально - культурного реформирования XXI века в истории таджикского народа.

Кроме того, результаты исследования можно использовать в написании разделов, посвященных истории культуры Таджикистана в годы независимости, во время подготовки книг, учебных пособий, при проведении специальных курсов по театральному искусству в учебных учреждениях Министерства культуры Республики Таджикистан, а также в целях улучшения и реализации деятельности профессиональных театров, с целью совершенствования и налаживания деятельности профессиональных театров в соответствии с требованиями новой эпохи, при работе над актуальными проблемами театров, при разработке структуры и определении основных направлений деятельности этих учреждений Научно-исследовательским институтом культуры и информации Республики Таджикистан.

Выводы и рекомендации диссертации весьма полезны при решении многих проблем Таджикистана, особенно в связи с организацией, развитием и совершенствованием профессиональных театров. Результаты данного исследования, в том числе, научные выводы, научная новизна, положения, выносимые на защиту, а также рекомендации, были разработаны, рассмотрены и подтверждены непосредственно автором.

Степень достоверности результатов исследования обеспечивается точностью сведений, достаточностью объема исследуемых материалов, обработкой результатов исследования и

объемом публикаций, анализом, рассмотрением, интервью автора диссертации с экспертами, видными деятелями сферы искусства и культуры области, а также научно – практическим сравнением.

Заключение и рекомендации сделаны на основе научного анализа результатов теоретических и практических исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специализации.

Тема исследования соответствует паспорту специальности 07.00.02 – Отечественная история (история таджикского народа).

Личный вклад соискателя ученой степени проявляется в изучении текущих архивных материалов, новом анализе многих научных трудов по истории профессиональных театров Хатлонской области, которые появились в период независимости, а также в рассмотрении результатов исследования на республиканских научно – практических конференциях и при подготовке научных статей.

Апробация и внедрение результатов диссертации.

Результаты исследования были заслушаны на международных и республиканских научно-практических конференциях, и других научных и публичных выступлениях.

Диссертация обсуждалась на совместном заседании отдела новейшей истории и истории искусства Института истории, археологии и этнологии имени Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана (протокол №3 от 14 марта 2023 года) и представлена на защиту.

Публикация по теме диссертации. Основные положения диссертации нашли свое воплощение в ряде публикаций автора, в том числе, в 6 научных статьях, опубликованных в рецензируемых журналах Президента Республики Таджикистан и 5 статьях, опубликованных в других изданиях.

Структура и объем диссертации. Диссертация написана на 209 компьютерных страницах, состоит из введения, двух глав, шести параграфов, заключения, рекомендаций, списка источников и использованной литературы (247 наименований), а также списка сокращенных слов и приложений.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении раскрывается актуальность и важность исследуемой темы, объясняется степень изученности темы, теоретическая значимость, новизна исследования, конкретно изложены ее цели и задачи, практическое значение исследования, а также структура и объем диссертации.

Первая глава -“Состояние профессиональных театров Хатлонской области в первые годы независимости” состоит из трех параграфов. В первом разделе -“Из истории формирования профессиональных театров Хатлонской области в советское время” проанализированы и рассмотрены вопросы образования и

формирования профессиональных театров Хатлонской области в период существования советской власти.

При рассмотрении этого раздела диссертант отмечает, что театр является одним из новых видов культуры и он сыграл важную роль в реализации требований нового общественного строя. В древних культурных центрах таджикского народа, особенно в Самарканде, Бухаре, Худжанде, Исфаре, Канибадаме, Ура - тюбе (Истаравшан) особо активно функционировали таджикские просветители и новаторы. Под влиянием русского, азербайджанского и возникшего узбекского профессионального сценического искусства в 1919—1921 впервые были образованы любительские театры.¹

1 ноября 1925 года в отчете Организационного бюро Таджикской АССР подчеркивается, что политическая и просветительская работа в республике началась после образования Народного комиссариата образования Таджикской АССР. В этот период в республике было всего 7 клубов и 1 Дом культуры дехканина.² Но из-за отсутствия специалистов в области культуры и системы образования из числа коренного народа, а также учебников и учебных пособий на таджикском языке, культурно – просветительская работа велась очень слабо. В Таджикистане в 1927 году функционировало всего 28 культурных и просветительских учреждений.³

В 1927 году по инициативе писателя и учителя Хакима Карима (1905-1942) в городе Душанбе был образован кружок художественной самодеятельности.

Хотя коллектив кружка был небольшим, тем не менее, за очень короткий период он добился заметных результатов. В работе кружка принимали участие командиры Красной Армии, комсомольцы и сам Хаким Карим.⁴

7 – ноября 1929 года на празднике, посвященном 12 -й годовщине Октябрьской революции, занавес первого государственного театра Народного комиссариата образования открылся исполнением концертного номера.⁵

Костяк народного театра составлял кружок художественной самодеятельности красноармейцев. Кроме того, для выступления были приглашены несколько артистов из передвижного театра

¹Нурчонов, Н. Ним аси пурсамар. – Душанбе, 1980. - С. 3.

²ФБ ХКТ дар назди КМ ХКИШ. – Ф. 3. – Р. 1. - Д. 570. - В. 94.

³Из истории культурного строительства Таджикистане в (1924 – 1941гг.). - в двух томах. Том. 1. / Под редакцией академика А. Н. Тадж. ССР. З. Ш. Раджабова. – Душанбе: Ирфон, 1966. - С. 414.

⁴Иркаев, М., Николаев, Ю., Шарипов, Я. Очерки таърихи Тоҷикистони Советӣ. – Душанбе: Нашриёти Давлатии Тоҷикистон, 1969. - С. 204.

⁵Нурчонов, Н. Ним аси пурсамар. – Душанбе, 1980. - С. 5.

города Бухары.¹ В первом сезоне коллектив театра состоял из 13 человек – 6 актёров (4 мужчин и две женщины), 5 музыкантов, режиссёра и директора.²

В 1932 году число сотрудников театра достигло 32 человек, а в 1933 году их было уже 57 человек. Коллектив театра немного до укомплектовался, поэтому основной рабочей темой стал репертуар. В 1930 -1931 годах на постоянную работу в молодой таджикский театр из братской республики Узбекистан приехали режиссеры и актеры, в том числе актриса Софья Туйбаева (1913-1996), режиссер Фатхулло Умаров (год рождения 1897) из театра имени Хамзы Ҳакимзода Ниязи, а затем режиссер и актер Миркарим Саидов (1910-1940)³ из Бухарского театра. Несмотря на трудности этого периода, театру удалось выезжать на гастроли. В 1930 году представили жителям отдаленных районов более 70 спектаклей, а сталинабадским зрителям - 50 спектаклей.⁴

В Хатлонской области первые клубы художественной самодеятельности были образованы в 30-е годы XX века. В районных центрах формировались клубы художественной самодеятельности с участием учителей, работников организаций, передовых жителей сел и народных любителей, особенно клоунов. Репертуар клубов состоял из народных песен, народных танцев, которые исполняли под аккомпанемент национальных инструментов. В репертуар входили также небольшие сценки пропагандистского характера.

Клуб художественной самодеятельности бывшего Дашти – джумского района (Ш. Шахин) был первым в Кулябской области. Он был образован по инициативе Хашима Касимова (1901-1964). Клуб под его руководством в 1933-1934 годах, поставил небольшое его музыкальное произведение - «Дочь Буйдокова». Тему произведения составило событие, произошедшее в Дашти - джуме в 1918 году. Исполнителями выступили члены клуба – сотрудники милиции, сыгравшие свои роли с большим мастерством.⁵

Следует отметить, что в 1930 году на базе культурно-просветительских структур под руководством Хамида Махмудова в Кулябе и Курган-тюбе были организованы любительские музыкально-драматические кружки.⁶

¹ Шукуров, М. Р. История культурной жизни советского Таджикистана (1917-1941гг.). Ч.1. - Душанбе: Ирфон, 1970. – С. 445.

²Нурчонов, Н. Мухаммадҷон Қосимов. - Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, - 1960. - С. 15.

³Нурчонов, Н. Мактаби актёрии тоҷик. – Душанбе, 2011. - С. 162-164.

⁴ Назаров, М. Санъати халқи тоҷик. - Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1961. - С. 52-53.

⁵ Нурджанов, Н. Таджикский народный театр по материалам Кулябской области. - М., 1956. 1956. - С. 187.

⁶ Махмудов, Б. Махмуднома. Бунёдкор. – Душанбе, 2021. – С. 205.

Областной театр музыкальной комедии города Куляба имени Саидали Вализода был образован в 1936 году на базе группы любителей искусства Кулябского Педагогического училища и функционировал в качестве ансамбля (художественной) самодеятельности. В начале коллектив театра состоял из 15 солистов и музыкантов, таких, как Махмуд Султанов (1909-1957), Кадир Шарифов, Мухиддин Исхакханов, Гадо Шарипов и других. У театра не было своего здания, поэтому актеры выступали на клубных сценах и открытых колхозных полях.¹

Впоследствии на основании Постановления Совнаркома ССР Таджикистана от 29 апреля 1938 года под № 433 указанный театр преобразован в музыкально-драматический театр. Сфера его деятельности сравнительно расширена, состав коллектива достиг 36 человек. Первыми руководителями театра были Жорж Альбертович Вильямс (1898-1982)² и Мухаммаджон Боиров (1914-1984).³

Таким образом, в советский период театральные учреждения были одним из важнейших ветвей в идеологической работе руководства Курган – тюбинской и Кулябской областей. В эти годы были образованы профессиональные и народные театры, а также другие учреждения культуры, в которых проводились культурные мероприятия с привлечением широких масс. Эти культурные учреждения с каждым годом стали играть большую и важную роль в деле повышения политического образования и духовности народа.

Если в 30-40 –е годы XX века в Хатлонской области главным вопросом было строительство театральных учреждений, то в 40 -80 –х годах решались проблемы развития этих учреждений, в том числе, финансирование и подготовка кадров в сфере культуры. Образование первого профессионального театра в области и привлечение актеров, привело к внедрению народного музыкального наследия Хатлонской области в профессиональную музыку.

Второй параграф первой главы – “Состояние профессиональных театров области в первые годы государственной независимости Республики Таджикистан” посвящен состоянию профессиональных театров Хатлонской области в первые годы независимости.

Диссертант отмечает, что после обретения государственной независимости, к сожалению, Республику Таджикистан охватила

¹Смирнов, В. Имтихони калони кувваҳои эҷодии театри Кулоб // Тоҷикистони сурх. – 1945. - №190 (5110). - 19 сентябр.

² ЦГА.Тадж. ССР. - Ф.1483. – Оп. 5. - Д. 10. - Л. 157.

³Ашӯр, Ф. Мунаввара Аминова. Даргоҳи хунар (бахшида ба 70 - солагии Театри вилояти мазҳакаӣ мусиқии ба номи С. Вализодаи шаҳри Кӯлоб). – Душанбе, 2008. - С. 4.

гражданская война, которая наряду с другими отраслями народного хозяйства оказала негативное влияние на деятельность профессиональных театров. Распад актерских групп стал причиной возникновения серьезных барьеров на пути развития театральной культуры.

Социальная ситуация вызвала духовный кризис. Число театральных зрителей сократилось. Несмотря на все это, и независимо от политической обстановки, актерские группы постепенно возродили свою деятельность. Место актуальных, жизненных спектаклей и комедий заняли публицистические, интеллектуальные и исторические представления.¹

В первое десятилетие независимости финансирование театральных учреждений в Таджикистане сократилось, потому что материально – техническая база ослабилась. Мировая практика показывает, что без развития сферы культуры государство не может обогатить свою экономику и поднять уровень благосостояния населения.

После объявления независимости учитывая необходимость развития сферы культуры в обществе, 13 декабря 1997 года под № 519 был принят Закон Республики Таджикистан “О культуре”. В указанном документе определена государственная политика в области культуры.

С подписанием “Общего Соглашения о мире и национальном согласии в Таджикистане” 27 июня 1997 года и достижения национального согласия, заново началось улучшение в деятельности театров области.

Основатель мира и национального согласия – Лидер нации, Президент Таджикистана, Эмомали Рахмон в своем Послании Маджлиси Оли в 2005 году сказал: «Культурная политика государства сегодня направлена на возрождение деятельности культурных учреждений и развитие национальной культуры. Несмотря на то, что за годы независимости мы добились значительных успехов в этом направлении, но положение культурных учреждений, особенно их деятельность по повышению уровня образования населения, не отвечает требованиям времени. Министерство культуры и местные органы государственной власти должны принять срочные и эффективные меры по предотвращению и строгому запрету негативного процесса по захвату, купле – продаже и нецелевого использования зданий культурных учреждений, их ремонта и восстановления»².

¹ Табаров, М. Театри чавонони Тоҷикистон (чустуҷӯҳои эҷодӣ). - Душанбе, 2020. - С. 115.

² Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ – 16.04.2005. [Манбаи электронӣ]. <http://mmk.tj/ru/president/letter/> (санаи истифодабарӣ: 20.03 2021).

В этот период к проблемам, требующим решения и вызывающим беспокойство, относились обеспечение учреждений культуры специалистами, в том числе театральными кадрами. Из – за мизерных заработных плат большинство опытных специалистов покинули работу.

В годы гражданской войны в стране положение народных и профессиональных театров радикальным образом изменилось. Недофинансирование учреждений культуры стало причиной ухода специалистов. В Республике Таджикистан, особенно в Хатлонской области, театры практически перестали функционировать.

В связи с этим, Президент страны в своем выступлении 29 октября 2013 года в городе Кулябе сказал: «Согласно подсчетам, в результате гражданской войны, Таджикистану был нанесен урон на более чем 10 миллиардов долларов, и 60 процентов этого урона приходится на Хатлонскую область»¹.

Несмотря на все трудности профессиональные театры области стремились хоть как-то повлиять на сознание граждан, на духовную и политическую жизнь страны, поэтому актеры продолжали свою творческую деятельность.

В 1991 году в республике функционировали 14 профессиональных театров, из них 2 театра действовали в Хатлонской области.

Таким образом, в первое десятилетие независимости, творческая деятельность профессиональных театров в Хатлонской области из-за существующих недостатков, решение которых в основном зависело от финансирования, находилась в упадке. Несмотря на многие трудности, в этот период театры смогли поставить на сцене около 28 спектаклей.

Положение театров в исследуемый период можно резюмировать следующим образом:

1. Исторический период, ставший объектом нашего исследования, показал, что профессиональные театры Хатлонской области находились в неблагоприятном положении. С распадом Советского Союза экономические и культурные связи между республиками ослабились, в частности, между Таджикистаном и центром.

В 90-е годы из – за возникших волнений, нестабильности и беспорядков, социально - политическое и экономическое положение стало нестабильным. Гражданская война, политический и экономический кризис, охватившие независимый Таджикистан, оказали свое негативное влияние на сферу культуры, в том числе на профессиональные театры.

¹ Суханрони Президентии Чумхурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо роҳбарон ва фаъолони вилояти Хатлон // Садои мардум. №138-139 (3123-3124), 1 ноябр 2013.

2. В творческой деятельности профессиональных театров области было много сложностей. Нехватка квалифицированных специалистов, национальных музыкальных инструментов, сценической одежды, драм на таджикском языке именно они были главными трудностями, стоявшими перед актерами. Но основной проблемой в деятельности профессиональных театров области – можно считать недостаточное выделение финансов и нехватка технического оборудования.

3. В первое десятилетие государственной независимости, которое считается переходным периодом на пути к рыночной экономике, театрам не уделялось серьезного внимания, поэтому ухудшилась их материально – техническая база, также снизилось качество деятельности указанных учреждений.

4. Основной причиной снижения уровня деятельности профессиональных театров области, прежде всего, был социально – экономический кризис, охвативший наше общество во время и после гражданской войны.

5. В этот период творческие коллективы профессиональных театров в основном ограничили свою деятельность музыкальными концертами, отсутствовала пропагандистская деятельность театров по привлечению молодежи.

Несмотря на все эти трудности, к концу первого десятилетия независимости, постепенно стали определяться цели, задачи и основные направления деятельности профессиональных театров Хатлонской области.

Третий параграф первой главы – **“Вклад Правительства Республики и органов исполнительной власти Хатлонской области в восстановлении и формировании театров”** отражает роль Правительства Республики и органов исполнительной власти Хатлонской области в восстановлении и последующем развитии профессиональных театров.

В ходе рассмотрения этих вопросов диссертант отмечает, что в свете политики Правительства страны в области культуры под мудрым руководством Основателя мира и национального согласия – Лидера нации, Президента Таджикистана Э. Рахмона, несмотря на экономические проблемы, деятельность сферы культуры улучшилась, духовность общества стала все больше развиваться.

Проведение юбилеев, республиканских и международных культурно – исторических мероприятий являются одним из устоев в государственной политике Правительства Республики Таджикистан в области культуры. Периодическая реализация этих программ способствует улучшению имиджа Таджикистана. Профессиональные театры страны благодаря государственной политике улучшили свою деятельность, ряд зданий были отремонтированы и реконструированы, построены новые современные здания, появились новые лица на сцене, театры

периодически участвуют в региональных и республиканских фестивалей – конкурсах.

Государственная независимость Республики Таджикистан создала благоприятные условия для развития профессиональных театров. В нынешних условиях, экономика страны находится в стадии непрерывного развития, с каждым годом увеличивается финансирование сферы культуры из государственного бюджета.

Следует отметить, что постоянная забота государства и Правительства, особенно Президента страны Э. Рахмона в улучшении деятельности сферы культуры и профессиональных театров значительны. Необходимо отметить, что профессиональные театры области за годы независимости, обеспечивая духовные потребности населения, полностью заполнив культурное пространство страны, представляли наше национальное искусство за рубежом.

В третьем десятилетии независимости театры поставили более ста драматических спектаклей по произведениям отечественных и зарубежных драматургов, подготовили и представили концертные программы и литературно – музыкальные композиции.

Таким образом, в начале XXI века состояние профессиональных театров области постепенно стало улучшаться. Несмотря на это, в их деятельности все еще имеются недостатки, прежде всего связанные с финансовыми трудностями.

Это проявляется, прежде всего в следующем:

1. Состояние материально-технической базы профессиональных театров в Хатлонской области в целом удовлетворительное, у них были: 2 микроавтобуса «Хундай-Старекс», 2 микроавтобуса марки «Газель», 1 автобус марки «ХУАНИА», 1 автомобиль «Нексиа», 1 легковой автомобиль «ВАЗ 2110» и 1 автомобиль марки «ГАЗ 3109». Некоторые машины находились в неисправном состоянии.

2. Из – за отсутствия собственного здания и нормальной рабочей обстановки в некоторых театрах, в том числе в Дангаринском театре, расположенном в настоящее время в здании «Агроинвестбанка», и Кукольного театра «Афсона» в городе Бохтаре, в их деятельности имеются недостатки.

3. Нехватка квалифицированных театральных кадров, художников – декораторов сцены, актеров- кукольников, мастеров, изготавливающих куклы для Кукольного театра «Афсона» в городе Бохтар.

4. Отсутствие поддержки или не предоставление направленных в театры специалистов общепитием и нормальной рабочей обстановкой. Разумеется, такое отношение в какой – то степени может оказать влияние и на повышение уровня предоставления услуг населению. Данная проблема также требует серьезного анализа и решения.

Вторая глава – “Дальнейшее развитие профессиональных театров области” состоит из трех разделов. В первом разделе – **“Культурная политика Правительства Республики Таджикистан в сфере деятельности профессиональных театров”** анализируются и рассматриваются вопросы культурной политики Правительства республики в сфере деятельности профессиональных театров.

Диссертант отмечает, что культурная политика государства и Правительства Таджикистана основана на укреплении духовных устоев общества, формировании творческой и созидательной мысли, повышении национальной гордости, устойчивости мира и стабильности, целостности и взаимопонимания, развитии национального самосознания и обеспечении прав граждан.

Одной из основных задач в политике Республики Таджикистан в области культуры является обеспечение регулярной деятельности и развитие основных сфер, в том числе, это вопросы воспитания кадров и снабжение материально – технической базы культурных учреждений.

Учитывая политическую и социальную сущность культуры, за короткий исторический период Правительство Республики Таджикистан приняло целый ряд важных документов, благодаря которым в стране возникла благоприятная нормативно – правовая атмосфера для возрождения, защиты и развития национальной культуры.

Сегодня в Республике Таджикистан один из основных действующих документов в области культуры является Закон Республики Таджикистан “О культуре”.¹ В указанном законе определены права граждан в области культуры, пути использования культурных ценностей, возможности образования новых культурных и художественных учреждений, а также типы и виды их деятельности.

Основная цель закона – это обеспечение и защита конституционных прав граждан в их культурной деятельности, обеспечение нормативных гарантий свободной культурной деятельности и объединения граждан, определение принципов и правовое регулирование отношений субъектов культурной деятельности, определение государственной политики в области культуры.

Согласно 5 статьи указанного закона, граждане Республики Таджикистан имеют право свободно использовать общенациональные культурные достижения, заниматься всеми видами профессиональной и непрофессиональной творческой деятельностью, согласно своим интересам и способностям. Статья 15 закона отражая полномочия Правительства Республики

¹Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дар бораи фарҳанг аз 13 декабри соли 1997. № 519 // Паёми Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1997. – №23-24. – (28.06.2011с., №734).

Таджикистан в сфере культуры, осуществляет свою культурную политику следующим образом:

- определяет и реализует политику государства в области культуры;

- определяет финансовое и экономическое обеспечение культурных учреждений и оказание культурных услуг населению;

- стимулирует образование и деятельность, государственных и негосударственных культурных учреждений, в том числе частных культурных учреждений, способствует развитию их материально-технической базы;

- осуществляет бюджетное финансирование государственных учреждений культуры, а в случае необходимости вносит свой вклад в финансирование негосударственных учреждений культуры.

Очевидно, что реализацией культурной политики в стране постоянно занимается Министерство культуры. Несмотря на это, в деятельности профессиональных театров Хатлонской области недостатки все еще значительны. Это проявляется, прежде всего, в нехватке финансов.

Указанный фактор в какой – то степени оказывает негативное влияние в организацию и повышение культурных услуг населению. Нынешнее состояние деятельности театральных учреждений не способствует созданию благоприятной почвы для развития отрасли.

В этом контексте все еще существуют трудности, требующие своего решения.

1. Актерский уровень и качество деятельности указанных учреждений не отвечают растущим требованиям времени.

2. Театр – это коллективное искусство и режиссер играет в нем важную роль, но в театрах до сих пор не хватает режиссеров.

3. Одной из главных проблем театров все еще является нехватка профессиональных специалистов и отсталая материально – техническая база.

4. Факультет повышения квалификации работников отраслей культуры, искусств и издательств работают активно, тем не менее, отношения руководителей по направлению сотрудников на курсы повышения квалификации, также вызывает беспокойство, вопросы привлечения и поддержки талантливой молодежи с их стороны.

Эти факторы могут оказать неблагоприятное влияние на дальнейшее развитие театров, поэтому возникла необходимость решения этих проблем на государственном уровне

В втором параграфе второй главы «Развитие дальнейшей деятельности профессиональных театров в период независимости республики Таджикистан» рассмотрена и исследована деятельность профессиональных театров области в начале XXI века. При рассмотрении этих вопросов диссертант отмечает, что в 2001 году

в республике функционировали 14 профессиональных театров, из них 2 театра действовали на территории Хатлонской области.

Указанные учреждения, обеспечивая культурные потребности населения, полностью восполняют культурное пространство страны и представляют наше национальное искусство на международной арене.

Актеры профессиональных театров области, несмотря на трудности прежних лет, в начале XXI века начали свою деятельность в сфере искусства с твердых шагов. Именно поэтому, как с профессиональной точки зрения, так и с точки зрения богатого разнообразного репертуара, они вошли в ряд влиятельных профессиональных театров республики.

В этот период на сцене указанных театров были поставлены 8 новых спектаклей. В 2001 году по случаю 10-й годовщины государственной независимости Республики Таджикистан, творческий коллектив Кулябского театра подготовил 4 драматических произведения, и подарил их своим зрителям. Это «Оковы» О. Рахмона (постановка М. Хаёлова), спектакль, посвященный Наврузу - «Сумалак животворящий» - Ф. Ашура, «Приключения на экзамене» А. Атабаева (постановщик М. Рахмон), «Крик» - Ф. Ашура и «Великий Мир» - М. Гоиба (режиссер-постановщик Д. Убайдуллоев).

Кроме того, по случаю 10-й годовщины государственной независимости Республики Таджикистан, на которой присутствовал Лидер Нации, уважаемый Эмомали Рахмон, в парке имени Исмоили Сомони города Куляба актеры указанного театра выступили со своей театрализованной программой.

В ноябре того же года театр с гастрольями побывал в Иране, где представил иранским зрителям пьесу М. Гоиба - «Мири Кабир». В 2001 году в кассу театра поступило 1198 сомони. Из этой суммы 1053 сомони были получены за счет концертных программ. На своих спектаклях театр заработал 1450 сомони. Согласно годовому отчету, на сцене театра были представлены 57 спектаклей, число посетителей составил 6000 человек.¹

В целях достойной встречи 10-й годовщины государственной независимости Республики Таджикистан, Курган – тюбинский театр музыкальной комедии организовал культурные и художественные мероприятия среди населения.

В соответствии с планом, в течение года режиссерами театра были поставлены нижеследующие спектакли: Драма С. Сафарова – «Женитьба Кары – почо», интересная музыкальная комедия, в которой рассказывается о судьбе некоторых мужчин, попавших в сети, расставленные хитрыми женщинами со скверным

¹БҶ РФВХ // Ҳисоботи хаттӣ онди чамъбасти ҷаъолияти идораи фарҳанги вилояти Хатлон дар соли 2001. - В. 2.

характером. К произведениям, которые отвечают интересам и вкусам детей и воспитывают их, можно отнести нижеследующие спектакли: «Приключения водоноса» З. Ибода, «Улыбка-улыбка» и «Улыбка дедушки Хасана» драматургов А. Азимова и З. Ибода (постановщик А. Абдуллоев), «Новогодние сказки» Х. Давлатова (постановщики А. Азимов и А. Абдуллоев), спектакль «Аршин мал - алан» У. Ходжибекова. Все эти спектакли были представлены почти во всех районах Хатлонской области, в Гиссарском и Шахринавском районах, а также в городе Душанбе.¹

В этот год театр принял участие в таких мероприятиях, как «Образование Вооруженных Сил», «День женщин», «Праздник Навруз», «День Конституции» и др. Во всех этих мероприятиях любителям искусства были представлены концертные программы и спектакли. В 2001 году в кассу театра поступило 2500 сомони, также на работу были приняты 23 сотрудника, 10 из них были творческими работниками.²

С образованием независимого государства, несмотря на трудности переходного периода, благодаря постоянной поддержке государства и правительства, развитие этой отрасли стало улучшаться день за днем. Указанные учреждения постепенно стали обеспечивать культурные потребности и нужды населения. Более того, они достойно стали представлять национальную культуру, как внутри страны, так и за рубежом.

Также отрадно отметить, что в целях развития театрального искусства и духовного воспитания общества в 2003 году постановлением Правительства Таджикистана в Дангаринском районе был образован Республиканский музыкально – драматический театр. Творческая деятельность профессиональных театров периодически улучшается, поэтому они добились ощутимых результатов.

Театры добились значительных результатов благодаря постановкам новых интересных произведений, представлением красочных концертных программ, организацией гастролей, а также активным участием в отечественных и зарубежных конкурсах и фестивалях.

Это свидетельствует о том, что по сравнению с первым десятилетием, во второй декаде независимости уровень и качество работы в деятельности указанных театров улучшились. Несмотря на это, анализ показал, что в исследуемый период в деятельности профессиональных театров Хатлонской области все еще имеются недостатки, которые, прежде всего, связаны с недостаточным

¹БҶ РҶВХ // Ахборот оиди ғаёлияти идораи фарҳанги вилояти Хатлон дар нух моҳи соли 2001. - В. 3.

²БҶ РҶВХ // Ҳисобот оиди ғаёлияти театрҳои касбӣ ва мардумии шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон дар соли 2002. - В. 2-3.

финансированием. Материально – техническая база этих учреждений устарела, используемая аппаратура изношена. Новое техническое оборудование и технологии из – за дороговизны были внедрены в эту область в недостаточной степени.

Из - за ограниченности бюджетных средств и ряда других проблем, в том числе отсутствия меценатов, сами театры не могли закупать новейшую технологию. Для постановки новых спектаклей выделенных денежных средств не хватало. Также декорации, костюмы и реквизиты, изготовленные в прежние годы, испортились из - за использования в течение многих лет.

Еще одна проблема театров – это обеспечение некоторых сотрудников театра временным или постоянным жильем. Разумеется, указанные недостатки оказывают свое негативное влияние на развитие профессиональных театров и предоставления культурных услуг населению.

Именно поэтому уровень и качество профессиональных театров Хатлонской области не совсем соответствуют требованиям. Эта проблема также требует серьезного и всестороннего анализа.

В третьем параграфе второй главы “Участие профессиональных театров в республиканских и международных конкурсах” рассматриваются вопросы участия профессиональных театров в республиканских и международных конкурсах.

Диссертант отмечает, что в период независимости сфера культуры, как воплощение духовного облика народа, объединяющая интеллектуальную и умственную силу, выражающая прошлую и настоящую историю, а также хорошие манеры, приобрела достойный статус в обществе.

Именно в годы независимости усилиями деятелей культуры, стало традицией проведение театральных Фестиваль – конкурсов “Парасту”, республиканских конкурсов между профессиональными театрами. К международным фестивалям можно отнести - “Навруз”, “Чодари хаёл” и др. Все эти мероприятия проводятся ежегодно и способствуют признанию Республики Таджикистан цивилизованной и культурной страной.

Как известно, начиная с 20 марта 1988 года до настоящего времени, по инициативе Министерства культуры и Союза театральных деятелей, в республике проводится Фестиваль – конкурс профессиональных театров под названием “Парасту”. Этот фестиваль проводится один раз в два года и в нем участвуют профессиональные театры республики со своими представлениями.¹

¹ Амроев, У. М. Таърихи ташаккулёбии театри касбии тоҷик / У. Амроев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. - №6. – С. 80 - 84.

Профессиональные театры Хатлонской области также постоянно участвуют в Фестиваль – конкурсе “Парасту” со своими новыми постановками, которыми радуют поклонников профессионального искусства.

С 22 по 30 марта 1991 года на древней земле Хатлонской области проходил республиканский конкурс «Парасту -1991», в котором приняли участие большинство театров республики. Профессиональные театры области со своими красочными постановками были участниками этого конкурса.

На основе письма министра культуры Республики Таджикистан от 10.04.2019, №1-02/85 от 15 апреля 2019 года в городе Душанбе состоялся Фестиваль –конкурс профессиональных театров - «Парасту», посвященный 30 – летию государственной независимости Республики Таджикистан. В этом конкурсе участвовали 18 профессиональных театров республики, которые подарили зрителям и членам жюри самые лучшие свои спектакли.¹

Республиканский музыкально - драматический театр Дангаринского района представил спектакль “Весна Франции” Т. Мамадризоева в постановке С. Додарбекова, Театр музыкальной комедии имени Ато Мухаммаджанова города Бохтара показал спектакль “Карим – девона” по произведению Турахона Ахмадхонова в постановке Курбонмухаммада Шукурова, Театр музыкальной комедии города Куляба выступил с произведением Джумы Куддуса - “Весна Единства” в постановке Одиназоды Рахмонали, Кукольный театр - “Афсона” города Бохтар представил спектакль “Новоселье зайчика” по пьесе Хайрулло Давлатова в постановке Абдурахима Абдурахмонова.

По итогам конкурса Бохтарский театр имени Ато Мухаммаджанова получил третье место, а режиссер областного Кукольного театра имени “Афсона” города Бохтар Абдурахим Абдурахмонов награжден дипломом в номинации “За лучший режиссерский дебют”.²

С 19 по 25 мая 2021 года по случаю 30 –летия независимости Республики Таджикистан в городе Душанбе состоялся республиканский Фестиваль – конкурс профессиональных театров “Парасту - 2021”, в котором участвовали 11 профессиональных театров страны. В юбилейном конкурсе профессиональные театры Хатлонской области представили зрителям и столичным специалистам свои новые творческие достижения. Следует отметить, что из Хатлонской области только два

¹БҶ РҶВХ // Ҳисобот оид ба фаъолияти Раёсати фарҳанги мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ва сохторҳои тобеи он дар соли 2019. – В. 5.

²БҶ РҶВХ // Ҳисобот оиди қору фаъолияти Театри вилоятии лӯхтаки «Афсона»-и шаҳри Бохтар дар ёздаҳ моҳи соли 2019. – В. 1.

профессиональных театра получили путевку для участия в указанном Фестиваль – конкурсе.

Республиканский музыкально - драматический театр Дангаринского района представил спектакль “Десять дней генерала Шерака” по пьесе И. Усмонова в постановке С. Додарбекова, Театр музыкальной комедии имени Ато Мухаммеджанова показал спектакль “Бежан и Манижа” поэта Абулькасыма Фирдавси в постановке Б. Курбонзоды. По итогам конкурса второе место получил Театр города Бохтара. Члены жюри присудили специальный приз Республиканскому драматическому театру Дангаринского района за пропаганду идей патриотизма и единства.¹

Таким образом, за годы независимости социально – экономическое положение республики улучшилось, финансирование сферы культуры увеличилось. В этот период были созданы благоприятные условия для участия таджикских артистов в международных конкурсах и фестивалях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Основные научные результаты диссертации

В советское время развитию и совершенствованию профессионального искусства и таджикской национальной культуре уделялось особое внимание. С участием населения проводились массовые культурные мероприятия, которые способствовали дальнейшему культурному развитию таджикского народа. При этом, особое внимание уделялось развитию театров, которые сыграли важную роль в строительстве нового общества и являлись одним из новых видов искусства.

Для объединения актеров и создания творческих условий для них в республике были образованы профессиональные театры, которые дали серьезный толчок дальнейшему развитию театрального искусства в республике. Также проведение декад таджикского искусства, фестиваль – конкурсов и организация гастролей в бывшие братские республики СССР оказали сильное художественное воздействие на пропаганду и популяризацию таджикской национальной культуры [2-А; 4-А].

В ходе исследования выявлено, что в начале 90-х годов XX века театральные учреждения страны потеряли свою особенную сущность в ритме жизни и интернациональном духе граждан. Гражданская война, разлад культурной ситуации республики, падение общественного статуса деятелей литературы и искусства, снижение уровня жизни народа привели к постепенному ослаблению творческой и художественной атмосферы профессиональных театров Хатлонской области.

¹Фарзонаи Файзали. «Парасту-2021» // Чумхурият. - 104 (24 211). - 27 майи соли 2021.

Деятельность профессиональных театров Хатлонской области в первое десятилетие независимости осложнилась, большинство специалистов по разным причинам прекратили свою деятельность и перешли на другие работы. Эти трудности и другие существующие проблемы, которые имели материальный характер, во многом были связаны с недостаточным финансированием учреждений культуры [1-А; 8-А].

В этот период количество поставленных спектаклей сократилось. Политический и экономический кризис, охвативший республику в 90-х годах, оказал негативное влияние на профессиональные театры республики, особенно в Хатлонской области. В результате, сократилось число зрителей, ухудшилась материально – техническая база, некоторые театры закрыли свои двери перед зрителями.

Следует отметить, что в советский период деятельность указанных учреждений была поставлена на хорошем уровне, поэтому они полностью обеспечивали духовные требования общества. В ходе исследования выяснилось, что несмотря на трудности 90 –х годов XX века, в начале XXI века профессиональные театры области в какой – то степени уладили свою деятельность. Поэтому, с точки зрения профессионализма и подготовленного репертуара вошли в число влиятельных театров республики [1-А; 2-А; 8-А].

Государственная политика Республики Таджикистан в сфере культуры направлена на реализацию различных программ по развитию сферы культуры, также уделяется внимание развитию театральных учреждений и улучшению их состояния.

В целях улучшения материально – технической базы театров за счет Государственных программ выделяются финансовые средства управлениям и отделам культуры городов и районов республики. На эти средства закупаются технические средства, в том числе компьютеры, звукозаписывающая аппаратура, громкоговорители и музыкальные инструменты. Ежегодно Правительством Республики Таджикистан для ремонта и реконструкции зданий, приобретения костюмов и декораций театрам выделяются финансовые средства [1-А; 2-А; 6-А].

Также Правительством Республики Таджикистан и Маджлиси Оли Республики Таджикистан были приняты основные нормативно – правовые акты по культурно – просветительской деятельности на основе международных нормативно – правовых конвенций[1-А].

В целях практической реализации положений Концепции развития культуры Республики Таджикистан в стране были приняты “Государственная Программа подготовки высококвалифицированных кадров в области культуры, искусства и полиграфии на 2007 - 2010 годы”, “Программа развития

профессионального таджикского искусства на 2012 - 2020 годы”, “Программа развития театрального искусства в Республике Таджикистан на 2013 - 2019 годы”, “Государственная программа развития культурных учреждений Республики Таджикистан на 2016 - 2020 годы”, “Государственная Программа подготовки высококвалифицированных кадров в области культуры, искусства и полиграфии на 2018 - 2022 годы”. Все указанные программы сыграли положительную роль в развитии таджикского профессионального искусства.

В период независимости профессиональные театры страны в какой - то степени наладили международное сотрудничество, которое дало новый толчок развитию театрального искусства. При этом, профессиональные театры области стали участниками международных театральных фестивалей, и тем самым, они представили таджикское национальное искусство. В то же время, театры принимали активное участие в фестивалях областного и республиканского уровня [1-А; 3-А; 5-А; 6-А].

Главная цель проведения фестиваль - конкурсов – это создание благоприятных условий для нормального функционирования театральных учреждений, выявление новых лиц и новых талантов, развитие творческой силы работников, защита и развитие лучших культурных традиций. Необходимо отметить, что сегодня актеры профессиональных театров Хатлонской области награждены республиканскими и международными наградами за создание сценических произведений различной тематики, более того, они представляют миру культуру и искусство таджикского народа [1-А; 3-А; 5-А; 6-А].

Анализ доказывает, что в течение 30 лет независимости количество профессиональных театров в стране возросло, так как для развития этой отрасли Правительство страны принимает необходимые меры. Если в 1991 году в Таджикистане функционировали 14 профессиональных театров, то в 2021 году это число достигло 18 [1-А; 6-А].

С 2021 года в стране функционируют 18 профессиональных театров, из этого числа 6 театров действуют в городе Душанбе, 7 в Согдийской области, 1 в ГБАО и 4 в Хатлонской области. Все эти театры осуществляют свою деятельность для удовлетворения духовных потребностей общества (приложение 13).

За годы независимости по инициативе Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона в масштабах Хатлонской области образованы два профессиональных театра, республиканский музыкально – драматический театр в Дангаринском районе и областной кукольный театр “Афсона” в городе Бохтаре.

Также построено и сдано в эксплуатацию новое современное здание Театра музыкальной комедии имени Ато Мухаммаджанова в городе Бохтар. В настоящее время эти театры ведут плодотворную деятельность и вносят значительный вклад в развитие и пропаганду таджикского профессионального искусства и его популяризацию [1-А].

Следует отметить, что в этот период решением Правительства Республики Таджикистан были приняты целый ряд законов, государственных программ, нормативно - правовых актов, способствовавших дальнейшему развитию культуры и театра, укрепивших материально – техническую базу учреждений культуры, реализации конституционных прав и свобод граждан для использования и употребления достижений национальной и мировой культуры [3-А; 8-А].

Сегодня в профессиональных театрах Хатлонской области работают около 300 человек, 2 из них удостоены звания Народного артиста Таджикистана, 6 человек Заслуженные артисты республики, 1 работник является Заслуженным деятелем Таджикистана. 1 сотрудник награжден орденом “Шараф”, еще 5 награждены медалью “Хизмати шоиста”. Эта серьезная творческая сила, направляет все свои силы на развитие национальной культуры, и тем самым, вносит достойный вклад в возрождение национальных традиций и зашиты исторической памяти [1-А; 8-А].

2. Рекомендации по практическому использованию результатов

Учитывая исследовательские результаты диссертации, необходимо изучить историю профессиональных театров Хатлонской области, а также, в условиях независимости для дальнейшего развития профессиональных театров, по согласованию с соответствующими министерствами и учреждениями, следует принять во внимание следующие предложения и рекомендации:

- необходимо эффективно реализовать государственную политику в области культуры в связи с развитием театрального искусства и повышения его статуса в обществе;

- подготовить государственную программу по дальнейшему развитию профессиональных театров;

- при подготовке программ по дальнейшему развитию театров нужно учитывать все детали, касающиеся строительства театра в области;

- периодически организовать гастроли провинциальных театров и музыкальных коллективов в столицу и в областной центр, пропагандировать творческие достижения театров и музыкальных коллективов в государственных СМИ, а также проводить театральные фестивали, конкурсы для удовлетворения культурных потребностей общества;

-в целях повышения профессионального уровня актеров в профессиональных театрах области Министерством культуры организовать обучающие курсы повышения квалификации актеров в отечественных и зарубежных театрах, необходимо направлять талантливую молодежь в зарубежные театральные вузы;

- организовать международные театральные фестивали для развития культурных отношений и сотрудничества с мировыми театральными ассоциациями;

-оснащать театральные сцены новейшим оборудованием, в том числе: обеспечить сцены световым оборудованием и акустическими средствами (громкоговорителями);

-образовать детские и подростковые студии при театрах, особенно в Кулябском театре;

-повышать заработную плату работникам театра, а также принять необходимые меры для улучшения их социального уровня, в том числе выделить земельные участки или комнаты в общежитиях;

- во время обсуждения и написания новых сценических произведений, предъявлять строгие требования к ним при выборе, драмы должны отражать твердый дух и мирную жизнь таджикского народа, они также должны отвечать интересам и вкусам зрителей;

-организовать и проводить семинары для режиссеров, драматургов, исполнителей и театральных художников;

-укрепить материально –техническую базу театральных и культурных учреждений, стимулировать меценатскую и спонсорскую деятельность

-организовать гастролы мастеров искусства и проводить профессиональные тренинги, посвященные творческим и конструктивным вопросам;

-обеспечить эффективное и взаимовыгодное сотрудничество между органами исполнительной власти на местах учреждениями культуры и искусства;

-образовать кукольные группы на факультете искусств и театра Государственного института культуры и искусства имени М. Турсунзода;

-принять меры по дальнейшему, систематическому функционированию театральных учреждений с учетом мирового опыта, реорганизовать и совершенствовать содержание, структуру и форму их деятельности.

**Основные положения и заключение диссертации освещены в
следующих публикациях автора:**

**Статьи, изданные в журналах, включенных в перечень
рецензируемых научных изданий ВАК при Президенте Республики
Таджикистан:**

[1-А]. Амроев, У. Театри зодаи истиклол / Ш. Шарифов, У. Амроев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2019. - №6. – С. 112 - 117.

[2-А]. Амроев, У. М. Таърихи ташаққулёбии театри касбии тоҷик / У. Амроев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. - №6. – С. 80 - 84.

[3-А]. Амроев, У. Марде дар дунёи ҳунар / У. Амроев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. - №10. – С. 134-139.

[4-А]. Амроев, У. Состояние профессиональных театров Хатлонского областа в годы Великой отечественной Войны (1941-1945) / У. Амроев // Вестник Педагогического университета имени С. Айни(научный журнал). – 2021. - № 3 (92). – С. 269 - 272.

[5-А]. Амроев, У. Гулчеҳра Содиқова ва анъанаи иҷроии мусиқии мардумӣ / У. Амроев // Муаррих (маҷаллаи илмӣ - назариявӣ). - 2022. - №2 (30). – С. 163 - 169.

[6-А]. Амроев, У. Тӯйдӣ Бобиева ва бунёди театри дар Кӯлоб / Рачабов, А., Амроев, У. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - 2023. - №12. - Ҷ. 1. – С. 113 - 117.

Статьи в других изданиях:

[7-А]. Амроев, У. Актриса ва коргузори созанда / У. Амроев // Мизгирдии байналмилалӣ илмӣ дар мавзӯи «Нақш ва ҷойгоҳи зан дар ташаққул ва пешрафти фарҳанги бадеӣ: анъана ва имрӯз» бахшида ба 70-умин зодрӯзи Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон Мастона Эргашева (Иттифоқи композиторони Тоҷикистон, 28 октябри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 210 -217.

[8-А]. Амроев, У. Вазъи имрӯзаӣ муассисаҳои фарҳангии вилояти Хатлон дар даврони соҳибистиклолӣ/ У. Амроев // Маводҳои конференсияи ҳафтуми байналмилалӣ илмӣ «Нақши олимони ҷавон дар рушди илм, инноватсия ва технология» дар доираи ҷаласаи 36-уми Шурои Ассотсиатсияи байналмилалӣ Академияи илмҳо. Шурои олимони ҷавони Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (19 - 20 декабри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 227 - 235.

[9-А]. Амроев, У. Ичлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон – эъмори давлати навини миллии халқи тоҷик / У. Амроев // Маводи конференсияи илмӣ – назариявии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Аҳаммияти таърихии Ичлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мустаҳкам гардонидани пояҳои истиқлоли давлатӣ» баҳшида ба 30 - солагии Ичлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни, 15 ноябри соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 299 - 302.

[10-А]. Амроев, У. Истиқлолият ва бунёди театри касбии Данғара / У. Амроев // Маводҳои 71-мин конференсияи илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «Инноватсия дар тиб – аз илм ба амалия» (Донишгоҳи тибби Тоҷикистон ба номи А.Сино 1 декабри 2023). – Душанбе, 2023. - С. 219 - 221.

[11-А]. Амроев, У. Аввалин санъатшинос ва мардумшиноси тоҷик / У. Амроев // Ташаккул ва пешрафти санъатшиносӣ дар Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. - С. 370 - 378.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Амроев Умедҷон Мамадҷонович дар мавзӯи «Таърихи театрҳои касбии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлол (с.1991-2021)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.02 -Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик)

Дар автореферат муҳимияти илмӣ-назариявӣ ва амалии мавзӯи таҳқиқот, мақсад ва вазифаҳои он, дараҷаи омӯзиш, мавҷудияти сарчашмаҳо, давраҳо, назария ва усулҳои истифодашуда ва натиҷаҳои асосии бадастомада зикр шудаанд. Дар он мундариҷаи асосиро инъикоси ҳолати театрҳои касбии вилояти Хатлон дар солҳои аввали бадастовардани Истиқлолияти давлатӣ ва рушди минбаъдаи онҳо, ки дар маводҳои бойгонӣ ва адабиёти зиёди илмӣ таҷассум гардидаанд, ташкил медиҳад.

Омӯзиши фаъолияти театрҳои касбии вилоят дар ибтидои асри XXI меҳвари таҳқиқоти муаллифро ташкил додаанд. Пажӯҳиш дар заминаи омӯзиши паёмҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ– Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, таҳлилу баррасии маводҳои бойгонӣ, санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ, китобҳо, монографияҳо, диссертатсияҳо, мақолаҳо ва маҷмӯаҳо, ки ба таърихи фарҳанги Тоҷикистон дар охири асри XX - ибтидои асри XXI бахшида шудаанд, амалӣ гардидааст.

Ҳамчунин муаллиф сабабҳои рукуди театрҳои касбии вилоятро дар солҳои 90-уми асри XX муайян намуда, барқароршавии фаъолият ва тараққиёти минбаъдаи онҳоро дар давраи рушди Тоҷикистон мавриди тадқиқу баррасӣ қарор додааст. Дар ҳулоса ҳар як банди мавзӯи мавриди таҳқиқ натиҷагирӣ қарда шуда, тавсияҳо ҷиҳати истифодаи амалии натиҷаҳои бадастомада ва рушди минбаъдаи илми таърих пешниҳод гардидаанд.

Калидвожаҳо: бригадаи консерти, муассисаҳои фарҳангӣ, ҷанги шаҳрвандӣ, истиқлолият, драма, театри касбӣ, фестивал - озмунҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ, сахна, коргардон.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Амроева У. М. «История профессиональных театров Хатлонской области Республики Таджикистан в период независимости (1991-2021гг.)» на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – Отечественная история (история таджикского народа)

В автореферате изложены научная и теоретическая значимость темы исследования, ее цель и задачи, степень изучения, наличие источников, периоды, используемые теории и методы, а также основные полученные результаты.

Основное содержание – это отражение состояния профессиональных театров Хатлонской области в первые годы независимости и их дальнейшего развития, что находит воплощение в архивах и обширной научной литературе.

Изучение деятельности профессиональных театров области в начале XXI века стало предметом исследования автора. Исследование выполнено на основе посланий Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, анализа архивных материалов, уставов, книг, монографий, диссертаций, статей и сборников по истории культуры Таджикистана XX – начала XXI века.

Также автор выявляет причины стагнации театральных учреждений в области в 90-е годы XX века, рассматривает восстановление их деятельности и дальнейшее развитие в процессе развития Таджикистана.

В заключение суммируется каждый пункт темы исследования и даются рекомендации по практическому применению полученных результатов и дальнейшему развитию исторической науки.

Ключевые слова: концертная бригада, культурное учреждение, гражданская война, независимость, драма, профессиональный театр, национальные и международные фестивали, сцена, режиссер.

ANNOTATION

for the dissertation of Amroev U. M. «History of of the Khatlon region in the period of independence (1991-2021)» for the degree of candidate of historical sciences in speciality 07.00.02 – Domestic history (history of the Tajik people)

The author's abstract sets out the scientific and theoretical significance of the research topic, its purpose and objectives, the degree of study, the availability of sources, periods, theories and methods used, as well as the main results obtained. The main content is a reflection of the state of professional theaters in the Khatlon region in the first years of independence and their further development, which is exemplified in the archives and extensive scientific literature.

The study of the activities of professional theaters in the region at the beginning of the XXI century became the subject of the author's research. Research that hold based on the messages of the Founder of Peace and National Unity Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon, analysis of archival materials, statutes, books, monographs, dissertations, articles and collections on the history of Tajikistan's culture of the 20th – early 21st centuries.

The author also identifies the reasons for the stagnation of theater institutions in the region in the 90s of the 20th century, examines their restoration of thier activity and further development in the process of development of Tajikistan. In conclusion, each point of the research topic is summarized and recommendations are given for the practical application of the results obtained and the further development of historical science.

Key words: concerts brigade, cultural institution, civil war, independence, drama, professional theater, national and international festivals, scene, director.